

ВИКОРИНЕННЯ КАТУВАННЯ ПІД ЧАС ЧУТЛИВИХ З ПОЗИЦІЙ ПРАВ В'ЯЗНІВ ПРОЦЕДУР РОБОТИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

*Управлінська настанова старшому інспектору
з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням
виправної колонії*

Чернігів 2025

ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

**Галай Андрій Олександрович,
Гречанюк Сергій Костянтинович**

**ВИКОРІНЕННЯ КАТУВАННЯ
ПІД ЧАС ЧУТЛИВИХ З ПОЗИЦІЙ ПРАВ
В'ЯЗНІВ ПРОЦЕДУР РОБОТИ УСТАНОВ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

*Управлінська настанова
старшому інспектору
з дотримання прав засуджених
та запобігання катуванням*

Нормативно-інструктивне видання

Чернігів 2025

УДК 343.8:342.7:343.261-052

Г15

Автори:

Андрій ГАЛАЙ – доктор юридичних наук, професор, заступник начальника Департаменту з питань виконання кримінальних покарань (2022–2025);

Сергій ГРЕЧАНЮК – доктор юридичних наук, професор, начальник Департаменту з питань виконання кримінальних покарань (2020–2024).

Галай А. О., Гречанюк С. К.

Г15

Викорінення катування під час чутливих з позицій прав в'язнів процедур роботи установ виконання покарань: управлінська настанова старшому інспектору з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням виправної колонії / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. 68 с.

Настанова є першим гайдлайном (керівництвом) для використання в діяльності нової категорії персоналу установ ДКВС України – старших інспекторів з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням у виправних колоніях.

У роботі обґрунтовано концепцію в'язничної діяльності з повагою до прав людини та пояснено причини введення вищезгаданої посади.

Основна частина настанови характеризує функціонал інспектора з прав в'язнів виправної колонії та управлінські інструменти, які необхідні в його повсякденній діяльності.

УДК 343.8:342.7:343.261-052

© Галай А. О., Гречанюк С. К., 2025

© Пенітенціарна академія України, 2025

ЗМІСТ

1. **УПРАВЛІНСЬКІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОСАДИ ІНСПЕКТОРА З ПРАВ В'ЯЗНІВ**
..... 5
  - Історична тяглість жорстокого поводження з в'язнями в українських в'язницях
  - Судові рішення про катування у в'язничній системі України
  - Огляд інших стверджуваних випадків катування і жорстокого поводження з в'язнями

2. **КАДРОВІ ОСНОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОСАДИ ІНСПЕКТОРА З ПРАВ В'ЯЗНІВ**
..... 17
  - Базове бачення проєкту щодо інспекторів з прав в'язнів
  - Масштаб і пріоритезація визначення установ виконання покарань для комплектування інспекторами з прав в'язнів
  - Кадрова процедура і статистика першого добору інспекторів

3. **ФУНКЦІОНАЛ ІНСПЕКТОРІВ З ПРАВ В'ЯЗНІВ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ**
..... 28
  - Забезпечення прав засуджених, починаючи з першого етапу відбування покарання
  - Розгляд звернень та скарг
  - Участь у заходах, чутливих з позиції прав в'язнів
  - Реагування на тілесні ушкодження та катування
  - Додержання прав людини під час дисциплінарних заходів
  - Річний план запобігання катуванням, робота з викривачами катувань

ДОДАТКИ

..... 52

- Основні функції інспектора з прав в'язнів
- Алгоритм дій персоналу установи виконання покарань у разі виявлення у засудженого тілесних ушкоджень
- Алгоритм дій у разі виявлення катування, жорстокого поводження засуджених та осіб, узятих під варту

1. УПРАВЛІНСЬКІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОСАДИ ІНСПЕКТОРА З ПРАВ В'ЯЗНІВ

Українська в'язнична система продовжує трансформуватися від радянської до європейської. Незважаючи на тридцятилітній період функціонування в незалежній державі, на численні нормативно проголошені реформи та оновлення підходів на операційному рівні виконання покарань, на численні реалізовані проекти комплексної експертної підтримки від міжнародних організацій, у ній все ще виявляються неприйнятні практики порушення прав в'язнів, приниження людської гідності та невинуватого або надмірного насильства до утримуваних осіб, які відбувають покарання.

Одним із проектів, що має викоринити неприйнятне поведження з в'язнями (жорстокість, приниження гідності, дії з ознаками катування), є введення посади «старший інспектор (з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням)» у виправних колоніях України (робоча назва посади – інспектор з прав в'язнів).

На рівні теоретико-правових узагальнень питання катування в'язнів в установах виконання покарань розглядали С. Булавина, М. Гнатовський, Л. Скрекля, Л. Тимофєєва, Г. Телесніцький, В. Човган, Е. Шишкіна, Д. Ягунов та інші дослідники. З прикладної практичної позиції нами були опрацьовані численні результати моніторингових візитів і правозахисних кейсів Офісу Омбудсмана, Національного превентивного механізму, громадських організацій «Українська Гельсінська спілка з прав людини», «ZMINA», «Харківська правозахисна група», «Україна без тортур» та інших, рішення Європейського суду з прав людини, аналітичні матеріали національних та міжнародних організацій щодо порушень прав в'язнів в Україні. Оскільки дизайн національного проекту із запобігання катуванням в'язнів був визначений саме авторами настанови на час перебування у керівництві в'язничної системи у 2019–2024 рр., ці напрацювання також були використані в розробленні методології дослідження та викладенні матеріалу.

Розпочнемо з найгіршого бачення системи дотримання прав людини у в'язницях, що трапляється не в минулому, а нині. Своєрідний ефект «чорного» викривленого дзеркала діяльності в'язничної системи, коли замість забезпечення мінімальних стандартів гуманного

поводження з в'язнями вона використовується для пригнічення волі та гідності, для застосування тортур та фізичного знищення утримуваних осіб, ми можемо побачити в численних свідченнях і задокументованих випадках після повернення українців з російського полону (див. напр. [1; 2; 3; 4]). Акцентуймо: вони утримуються не в незаконних катівнях злочинних формувань, а в російських державних в'язницях під наглядом російської федеральної служби виконання покарань. Ми наводимо цей приклад як ілюстрацію того, що тривалий час у 1990-х та на початку 2000-х українська і російська в'язничні системи активно співпрацювали. А російські приклади презентувались як взірцеві, що не могло не залишити слід у психології українського в'язничного персоналу.

Нині подібні варіанти поведінки однозначно сприймаються як неприпустимі та неприйнятні в національній в'язничній системі України. Проте чи викорінені вони в українських в'язницях – це питання супроводжувало авторів протягом усієї управлінської каденції 2019–2024 рр. у Департаменті з питань виконання кримінальних покарань як відповідальних осіб за права людини і позначилось на запровадженні проекту з появи внутрішніх системних інспекторів з прав в'язнів.

Важливий компонент для розуміння стану справ з поширеністю або винятковістю катувань і жорстокого поводження у керівництва в'язничної системи формується із суспільного бачення і зокрема з позиції спеціалізованих правозахисних інституцій – як міжнародних та громадських, так і державної інституції Омбудсман.

Протягом 2023–2024 рр. у відкритому доступі періодично з'являлися звинувачення про brutальні порушення прав засуджених в установах Державної кримінально-виконавчої служби України.

---

1 Treatment of Prisoners of War and Update on the Human Rights Situation In Ukraine. Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 June – 31 August 2024. United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report.pdf>

² Полонені українські військові зазнавали тортур і жорстокого поводження – ООН. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/09/10/poloneni-ukrayinski-vijskovizaznavaly-tortur-i-zhorstokogo-povodzhennya-oon>.

³ Наразі у російських в'язницях утримують понад 400 українок. 26 Травня 2024. ZMINA. URL: <https://zmina.info/news/narazi-u-rosijskyh-vyaznyach-utrymuyutsya-ponad-400-ukrayinok/>.

⁴ Олег Сенцов розповідає про катування у ФСБ. 06 серпня 2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27174412.html>.

Про системні катування на першому етапі відбування покарання з метою вимагання коштів та пониження засуджених у колишній Бердянській виправній колонії № 77 регулярно заявляли правозахисники, народні депутати, міжнародні експерти, Омбудсман [5; 6; 7; 8]. У 2020 р. справу згадано в доповіді Європейського комітету проти катувань про порушення прав в'язнів у виправній колонії № 77, що акцентує на прийомах з упокорення в'язнів із залученням інших осіб, неофіційних «помічників адміністрації», за практичної відсутності офіційної дисциплінарної практики, що має застосовуватись для обґрунтованого впливу на тих в'язнів, які не виконують вимоги адміністрації. У подальшому справа отримала оцінку Державного бюро розслідувань: висунуто підозру, обвинувачення; нині триває судовий розгляд.

Важливо зазначити, що основні події, які пов'язуються з подіями в Бердянській виправній колонії, датуються 2015–2017 роками. Подібна поведінка персоналу визнається ДКВС як категорично неприпустима, проте управлінські заходи з боку керівництва в'язничної системи необхідні у випадках, які тривають або повторюються, що важко сказати про кейси восьмилітньої давності.

У 2024 та 2025 роках широко оприлюднено кримінальне провадження Державного бюро розслідувань проти співробітників Божковської виправної колонії № 16, які систематично застосовували катування новоприбулих засуджених [9], принижували їх гідність та завдавали побоїв. Це знято на відео, імовірно персоналом установи.

З відео і подальшого розслідування стало зрозуміло, що в установі є практика зустрічі прибулих етапів через пониження та насильство.

---

⁵ «Їх катують у 21-му столітті!» – представник омбудсмена про колонію № 77. 11 березня 2015. Марічка Набока. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26895199.html>.

⁶ Моніторинговий візит до виправної колонії. Комітет з питань прав людини провів виїзне засідання в Бердянську Запорізької області. URL: <http://www.golos.com.ua/article/348496>.

⁷ Доповідь Уряду України за наслідками візиту до України Європейського комітету із запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) 4 – 13 серпня 2020 року. URL: <https://rm.coe.int/1680a0e8a4>.

⁸ Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Стан реалізації національного превентивного механізму у 2020 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/spetsialna-dopovid-preventyvniy-mehanizm-2020%20.pdf>.

⁹ ДБР встановило, що у Божковській колонії № 16 діяла організована група, яка не лише катувала, а й вбивала ув'язнених. 02.02.2025. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-vstanovilo-shho-u-bozhkovskij-kolonii-n16-diyala-organizovana-grupa-yaka-ne-lishe-katuvala-a-j-vbivala-uvyaznenih-video>.

Група співробітників, яких ідентифіковано як персонал установи та посадовців міжрегіонального управління, змушує засуджених «відмовитись від злочинних традицій» залякуванням, а в подальшому і жорстоким побиттям тих, хто відмовляється від прибирання. З відеозаписом «прибирання» або ж відеозаписом побиття тих, хто відмовляється.

Те, що в установах виконання покарань в Україні залишаються укоріненими прояви тюремної субкультури через так звані соціальні групи засуджених і маркером належності до нижчої касты є обов'язок фізичного прибирання туалетів, – відомий факт. Однак те, що загальна маса засуджених може прирівнювати своє залучення до прибирання будь-якого приміщення (що демонструється як брати в руки віник, швабру) як неприпустимий крок, стало новиною. А те, що «виховання відмови від злочинних традицій» здійснюється через жорстоке побиття і персонал вважає, що це спрацює, свідчить про нерозуміння ними природи соціальних звичаїв, банальну жорстокість і некомпетентність тих, хто розглядає цей підхід. У сухому залишку – заподіяння сильного фізичного болю, вчинене з метою примусити ту чи іншу особу вчинити дії, що суперечать її волі, є очевидним складом злочину катування в актуальній редакції статті 127 Кримінального кодексу України. Ще одним негативним маркером злочинного інциденту в Божковській виправній колонії № 16 стала ідентифікація у службовому розслідуванні серед споглядачів катування представників міжрегіонального управління. Їхнє невтручання та споглядальна позиція є знаком толерування подібного підходу «перевиховання в'язнів». А це своєю чергою дозволяє припускати, що зображений підхід «роботи» з новоприбулими засудженими, лише в менш брутальних формах порушення прав, трапляється і в інших установах ДКВС України.

З оприлюднених матеріалів та проведеного в подальшому службового розслідування стало відомо про те, що події жорстокого поводження під час прийняття засуджених стались у 2021 р. та в лютому 2022 р. Цей підхід було змінено за участі Департаменту з питань виконання кримінальних покарань принаймні двічі (звільненням керівництва установи у 2023 р. та додатковими заходами доведення неприпустимості подібного поводження вже після оприлюднення відеодоказів катування у 2024 р.). Те, що всі повідомлення державних і недержавних організацій замовчують цей факт, звісно, є недоброчесною

маніпуляцією суспільної думки. Проте ключовим, на думку авторів цієї настанови, є все-таки наявність очевидної практики жорстокого поводження з в'язнями під час прийому в установу, що робить актуальним додаткові управлінські заходи із запобігання катуванням.

Авторитетні міжнародні організації також висловлювали подібні претензії. Комітет Ради Європи з питань запобігання катуванням підтримував позицію про неприйнятні практики в Бердянській виправній колонії № 77, побіжно згадуючи про виявлені ним варті довіри свідчення про катування ще у 2019 році у двох діючих установах Харківської області [10]. Європейський суд з прав людини ухвалив численні рішення про порушення статті 3 (катування) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод українською в'язничною системою, хоча абсолютна більшість з них стосуються умов тримання, а не поводження з в'язнями. Винятком є, наприклад, справа «Невмержицький проти України» ще 1998 року про примусове годування засудженого, яке принижує гідність і таке, що визнається катуванням [11].

Ще одна важлива обставина, про яку стверджується в наведених випадках, – це використання персоналом установ ДКВС, що практикував жорстоке поводження з метою деморалізації в'язнів, так званих довірених засуджених, які офіційно або неофіційно виконують доручення адміністрації. Про це зазначають правозахисники, це згадує Комітет з питань запобігання катуванням у звітах про Україну. Цей чинник є контрверсійним з таких причин.

З одного боку, практика залучення засуджених до вирішення значущих в установі виконання покарань активностей є позитивним проявом реалізації правила 40 Правил Мандели (функціонування системи самоврядування, за якої відповідальність за певні види соціальної, освітньої або спортивної діяльності покладається саме на в'язнів, що працюють під наглядом у складі груп, створених з метою

---

¹⁰ Доповідь за наслідками візиту до України Європейського комітету із запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) 4 – 13 серпня 2020 року. URL: <https://rm.coe.int/1680a0e8a4>.

¹¹ Справа «Невмержицький проти України» (case of Nevmerzhtsky v. Ukraine). Рішення Європейського суду з прав людини від 5 квітня 2005 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125783>.

їхнього перевиховання) [12], що впроваджена і в національне законодавство, зокрема статті 59, 127, 144 Кримінально-виконавчого кодексу України, розділ 9 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

З іншого боку, засуджені, які чинять моральний примус, застосовують силу до інших засуджених, цим вчиняють неправомірні дії, далекі від логіки позитивних вищенаведених норм міжнародних стандартів та національного законодавства. А в разі доведеності вчинення таких дій під впливом адміністрації установи виконання покарань або за власною ініціативою «самоврядування на злочинний манер» такі дії можуть розглядатися залежно від обставин, як елемент складу низки злочинів, визначених Кримінальним кодексом України. У будь-якому разі подібна інформація має братися до уваги у разі застосування заходів з нормалізації функціонування установ виконання покарань.

Також для загального розуміння стану, що стосується катувань і жорстокого поводження із засудженими в місцях несвободи ДКВС України, наведемо аналіз застосування статті 127 Кримінального кодексу України (катування) дотично до в'язничної системи. Ця стаття Кримінального кодексу є не надто активною за кількістю вироків, проте вони існують. Дослідження Єдиного державного реєстру судових рішень показує наявність трьох випадків кваліфікації катування у в'язничній системі України. Усі вони вчинені 2011 року:

1) велика група співробітників Маневицької виправної колонії № 42 (у тому числі керівництво установи) у присутності представника напряму оперативної роботи Волинського обласного управління в'язничного департаменту фізично та психологічно катували засудженого за втечу зі злочинним мотивом викривленого «виховання». Групу співробітників засудили в т.ч. і за статтею 127 (катування) – про цю справу наявні два вирокі одного районного суду, за одним з них стаття 127 застосована до 4 співробітників виправної колонії [13], за іншою – до дев'яти [14];

---

¹² Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями (Правила Нельсона Манделі). UNODC. URL: https://www.unodc.org/res/justice-and-prison-reform/cpcj-prison-reform.html/UKR_final_Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf.

¹³ Вирок Маневицького районного суду Волинської області у справі № 1-95/11/0311 від 13 вересня 2012 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/26052918>.

¹⁴ Вирок Маневицького районного суду Волинської області у справі № 1-кп/164/1/2015 від 02 червня 2015 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44497148>.

2) співробітник напряму оперативної роботи Херсонського обласного управління в'язничного департаменту на території окремого будиночка підсобного господарства дільниці соціальної реабілітації Голопристанської виправної колонії № 7 застосував жорстоке побиття засудженого, який там проживав, після виявлення заборонених предметів за результатами обшуку в місці проживання (зокрема, засуджений доглядав за тваринами, а виявлені продукти були м'ясом і салом). Вирок не встановлює інших обставин, як-то причини проживання засудженого в окремому будиночку, наявність причин зберігання продуктів для тварин відповідальним за це засудженим, роль адміністрації самої виправної колонії. Проте вирок встановлює кваліфікацію ст. 127 (катування) Кримінального кодексу у діях співробітника обласного управління в'язничної системи [15];

3) звинувачення тимчасово виконувача обов'язків начальника Ігреського виправного центру № 133 (заступника начальника установи з нагляду і безпеки та оперативної роботи), який у 2011 році нібито вимагав і отримав хабаря від родичів засудженого за застосування умовно-дострокового звільнення і незастосування відповідальності за виявлені в нього заборонені предмети. Як зазначено в матеріалах обвинувачення, для стимулювання посадовець ДКВС завдав численні побої ременем, залякував засудженого і його родичів. Проте за результатами судового розгляду співробітника виправдали, оскільки були встановлено односторонність показів свідків (усі зацікавлені особи з боку засудженого), необґрунтованість висновків експертиз (прогалини в датах отримання ушкоджень та їх кількості, що порушує причинно-наслідкові зв'язки), незаконність підстав перебування на посаді керівника установи (призначений невідповідним нормативно-правовим актом обласного управління в'язничного департаменту). Варто також додати, що справа від 2011 року з'явилась у реєстрі судових рішень лише у 2022 році [16].

Про що свідчать ці справи:

– в усіх випадках ініціювання кримінальних справ було здійснено родичами потерпілих засуджених;

---

¹⁵ Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області у справі № 2108/265/2012 від 15 лютого 2013 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29511102>.

¹⁶ Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 1-кп/0203/22/2022 від 07.06.2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104673918>.

- персонал місць несвободи ДКВС застосовував катування після виявлення порушень у засуджених та використовував жорстоке побиття як «виховання» і «покарання»;

- в усіх випадках були виявлені недоліки у фіксуванні слідів тілесних ушкоджень;

- наявні додаткові обставини порушення прав та гідності особи (недбале поводження з особистими речами засуджених, розміщення речей на підлозі з порушенням правил гігієни, нефіксування виявлених заборонених предметів з доказовою метою);

- залученість до цих випадків керівництва установ, а не лише молодшого і середнього офіцерського складу;

- залученість обласного управління, зокрема в обох випадках представників напрямів оперативної роботи, та загальна низька управлінська якість рішень представників обласного рівня в'язничної системи (неприпинення порушень законодавства, неправомірне оформлення кадрових актів тощо).

При цьому важливо ще раз акцентувати: усі наявні вироки стосуються 2011 року, після чого відбувалась низка реформ у ДКВС України, що мали на меті змінити управлінські підходи до урядування у в'язничній системі. Ці випадки можна розглядати не як докази існування у 2023–2024 роках жорстокого поводження з в'язнями, а як типові елементи складу злочину катування, які можливі у в'язничній системі.

Наявні й інші більш сучасні приклади з невинуватою жорстокістю в установах виконання покарань. Інцидент невинуватого застосування сили у Кропивницькій виправній колонії № 6 до новоприбулих засуджених з евакуйованих установ у 2022 році містив перевищення рівня сили та поваги до гідності в'язнів, хоча мав на меті дисциплінування в'язнів (службовим розслідуванням встановлено винних, уповноважені особи притягнуті до відповідальності або звільнені на час розслідування). Інцидент про заявлену Омбудсманом стигматизацію ув'язнених у Кропивницькому СІЗО (вимога піднімати руки догори при вході до камери працівників установи) у 2023 році – службове розслідування не встановило стигматизації, натомість встановило приниження людської гідності й невинуватого застосування заходів безпеки після групових порушень громадського порядку в установі 2019 року, що вчасно не були припинені адміністрацією установи. Покарання або застосування сили за відмову підняти руки, про

що стверджував Омбудсман, не підтвердилось. Проте за порушення прав людини винні представники адміністрації також понесли дисциплінарну відповідальність [17].

Окремі випадки ствердження правозахисниками про жорстокість в установах виконання покарань були тенденційними, проте з позиції об'єктивного аналізу варто навести опис подій:

1) незапланований візит наприкінці 2023 року і публікація про постійні невинуваті побиття засуджених під час прибуття до Первомайської виправної колонії № 117 [18] з'явилася після направлення Омбудсману листа про неприйнятну поведінку моніторів національного превентивного механізму під час попереднього відвідування цієї установи і була заангажованою. На користь цієї позиції свідчив факт, що попередні моніторингові візити у 2020 та 2021 роках до цієї установи [19; 20] не містили згадок про подібні факти, а у згаданій останній публікації не було фотопідтверджень ознак завданих тілесних ушкоджень;

2) інцидент про виявленого засудженого в СІЗО, який прибув з однієї з установ Харківської області з нібито слідами електрошокера на спині, і готового свідчити про катування у 2023 році особливо цікавий. Адже коли представники Департаменту після попереднього спілкування з ним та огляду лікарем запропонували надати детальні свідчення (адже були підстави для сумніву: спецзасобів типу електрошокер у пенітенціарних установах немає, медичні висновки різних експертів відрізнялися, попередні свідчення цього засудженого були плутані й потребували деталізації), правозахисники заборонили засудженому спілкуватися з посадовими особами і надавати будь-які свідчення. Втім, засудженого перевели для подальшого відбування покарання до іншої установи, розташованої в іншому регіоні України, забезпечивши його побажання та клопотання адвокатів.

¹⁷ Тут наводяться стислі знеособлені дані за матеріалами службових розслідувань Департаменту з питань виконання кримінальних покарань.

¹⁸ «Гаряча кава» або 10 ударів по сідницях гумовим кийком – як у Первомайської виправної колонії № 117 зустрічають новоприбулих. 07.02.2024. Андрій Діденко, Сергій Зуйков, Олег Цвілій. URL: <https://khpg.org/1608813240>.

¹⁹ Звіт за результатами моніторингового візиту до ДУ «Первомайська виправна колонія (№ 117)». 03.09.2020. Максим Ревякін, Володимир Глущенко. URL: <https://khpg.org/1599124418>.

²⁰ Моніторинговий візит до ДУ «Первомайська ВК № 117». 02.06.2021. М. Ревякін, Т. Беспала, П. Шваб. URL: <https://khpg.org/1608809159>.

Перелічені випадки та інформаційні приводи щодо імовірних порушень прав в'язнів в установах виконання покарань сформували таке бачення керівництва в'язничної системи України:

1. Усі наведені випадки подавалися суспільству або формувалися правозахисними організаціями як ознака широко використовуваного катування в'язнів в установах ДКВС України.

2. При цьому тривалий час на рівні головного органу ДКВС численними офіційними вказівками, на численних нарадах наголошувалося на неприпустимості неправомірних дій стосовно засуджених, що можуть розглядатись як катування чи надмірна невинуватана жорстокість. В усіх випадках, коли з'являлась інформація про жорстоке поводження в пенітенціарних установах, проводилися службові перевірки і розслідування, до найбільш пов'язаних з правами людини долучалися представники Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту. У період від початку повномасштабного вторгнення перевірки у в'язничних інцидентах поза розумним сумнівом не було встановлено невинуватаної надмірної жорстокості персоналу установ ДКВС, що межує з катуванням. А скарги про подібне поводження в кожному випадку мали індивідуальний інтерес скаржників та не містили деталей, які були б підтверджені перевірки як внутрішніми ДКВС, так і зовнішніми уповноваженими органами. Управлінський персонал пенітенціарних установ під час опитувань здебільшого зазначав версії пояснень, що унеможлиблюють катування і могли розглядатись лише в окремих інцидентах як недостатньо компетентне застосування обґрунтованих і законних засобів припинення неприйнятної поведінки засуджених. В усіх випадках вживались як заходи реагування, так і управлінські заходи запобігання катуванням та забезпечення прав в'язнів, зокрема через проекти Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту.

3. Обидва випадки, коли кримінальні провадження про катування в'язнів перебувають на етапі слідства та судового розгляду, сталися у 2015–2021 роках, тобто не можуть розглядатись як підтверджена практика системного незаконного насильницького впливу на засуджених з боку персоналу ДКВС України.

4. При цьому зрозуміло, що українська система виконання покарань має тяжке і повністю не викорінене минуле періодів радянської в'язничної системи та періоду спільного розвитку з російською

в'язничною системою, коли насильство використовувалося на інструментальному рівні для упокорення і незаконної взаємодії з в'язнями. Подібні підходи можуть бути більш глибоко вкорінені, ніж оцінювалося раніше, і толеруватись окремими працівниками й навіть керівниками установ ДКВС України.

5. Серед найбільш чутливих з позиції прав та подальшого неприйняттого впливу на відносини між адміністрацією та засудженими є практика «вхідного» упокорення в'язнів. Ця практика може виявлятися безпосередньо на етапі прийому новоприбулих засуджених, коли прибуття транспорту із засудженими зустрічають з надмірним насильством, приниженням гідності. Цей етап через недостатню систему відеоспостереження та можливості ручного керування нею може використовуватись для упокорення в'язнів з різними цілями (від відкидання злочинних традицій та демонстрації спроможності адміністрації припиняти неправомірні дії засуджених до залякування і формування недоброчесних відносин праці та вимагання коштів з боку персоналу). Також подібна неприйнятна поведінка може тривати на етапі т.зв. безконтрольного в деяких установах карантину і первинного розподілу засуджених, де в'язні все ще перебувають під меншим контролем та існує ймовірний неприйнятний вплив як з боку персоналу, так і з боку засуджених (які своєю чергою можуть бути «представниками» волі неправомірно діючої адміністрації або й самого середовища в'язнів, де не викорінена злочинна субкультура).

6. Існує ймовірність, що продемонстрований на відео інцидент у Божковській установі № 16 «метод» зречення від злочинних традицій через фільмування прибирання новоприбулими в'язнями може сприйматися персоналом окремих установ як прийнятний та ефективний і через це застосовуватися в різних установах, а представники регіонального керівництва не вживають заходів щодо припинення подібної практики.

7. Усі наведені випадки необґрунтованого застосування сили до засуджених пов'язуються з місцями відбування покарання, де засуджені перебувають під контролем адміністрації. Для слідчих ізоляторів України притаманні інші складнощі в забезпеченні прав людини (переповненість, погані умови тримання, недоліки в наданні доступу до медичної допомоги тощо, інші недостатньо надані сервіси через брак персоналу).

Отже, ДКВС України оцінило потребу взяти додаткових заходів із запобігання катуванням та системного викорінення неприйнятних етично і незаконних підходів до дисциплінування засуджених. На таких аналітичних позиціях було сформовано проєкт щодо започаткування діяльності у виправних колоніях нової посадової особи – старшого інспектора з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням.

2. КАДРОВІ ОСНОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОСАДИ В'ЯЗНИЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Резюмуємо, що у свідомості керівництва в'язничної системи з урахуванням наявних механізмів та все ще наявної критики стосовно забезпечення прав засуджених склалось розуміння необхідності вжити додаткових заходів із запобігання катуванням.

Для більшого розуміння цього висновку варто відзначити законодавчу та управлінську конструкцію, у якій функціонують пенітенціарні установи України сьогодні і як формується позиція їхніх посадовців. Політикоформульальний вплив на виконання кримінальних покарань та кадрова політика стосовно керівників установ є прерогативою Міністерства юстиції. Координувальний вплив здійснює Департамент з питань виконання кримінальних покарань із залученням міжрегіональних управлінь як управлінських суб'єктів, що безпосередньо працюють з установами виконання покарань. Отже, якщо персоналом ДКВС і зокрема менеджментом міжрегіональних управлінь права людини розглядаються як питання політичне, небазове, пріоритет відповідно встановлюється на інших питаннях.

Життєдіяльність системи в час недостатності бюджетного фінансування, керованість установ у період війни і наявність складного спецконтингенту осіб, які в них утримуються, збереження досвідченого кадрового складу – ці та інші подібні питання зазвичай перемагають питання прав людини в конкуренції пріоритетів у свідомості управлінського персоналу регіонального рівня. Цей персонал є досвідченими практиками, що сформувались як фахівці переважно у 1990-ті – роки ігнорування прав людини та відвертої працеексплуатації в'язнів (радянський підхід); кооперації з країнами колишнього радянського союзу за російським взірцем; часи, коли в'язничні системи не забезпечувались, а «виживали».

Урешті, відповідальною ланкою за забезпечення прав засуджених у конкретній установі виконання покарань є її керівник разом з іншими представниками адміністрації. Так само переважно досвідчений практик з професійною свідомістю, у якій домінує безпека і життєздатність установи, а права і доброзичливі стосунки з в'язнями (концепція

динамічної безпеки) часто розглядаються як нова, не до кінця сформована (чи радше зрозуміла) концепція.

Що ще впливає на бачення керівником установи своєї місії на посаді? Через поганий матеріальний і фізичний стан установ (недостатнє бюджетне фінансування впродовж тридцяти років установ, більшість яких були побудовані в середині минулого століття, а деякі – ще раніше), наявної практики моніторингів різними суб'єктами та справ у Європейському Суді з прав людини – права людини здебільшого сприймаються керівництвом установ як права на гідні умови тримання. Наявна кримінальна політика (декриміналізація, нормативні можливості дострокового звільнення, декілька ітерацій звільнень засуджених для захисту Батьківщини) сформувала стан справ, коли значна частина засуджених є «кар'єрною» (розглядають злочини як єдиний можливий спосіб життя), понад 5 % з них засуджені до довічного позбавлення волі. Державна фінансова політика, коли заробітна плата персоналу в'язниць найменша серед інших правоохоронних органів, розмиває кадровий склад (люди звільняються або без обмежень переходять до більш високооплачуваних структур) і об'єктивно зумовлює постійний кадровий голод.

На фоні всіх цих обставин питання гідності, поваги до прав людини, підсвідомо відступали на другий план поряд з безпекою, керованістю, взагалі можливістю функціонування установ.

Перелічене впливає на позицію керівництва установ виконання покарань і є ризиками єдиної політики забезпечення ефективного виконання кримінальних покарань на засадах верховенства права, динамічної безпеки та ресоціалізації. У цій стартовій точці відліку було запроваджено у 2024 році проєкт із запобігання катуванням та жорстокому поводженню з в'язнями.

Про наявність управлінської волі вищої ланки в'язничної системи забезпечувати права в'язнів, не допускати порушення прав та реагувати на виявлені порушення свідчать вищенаведені факти реагування на кожне з повідомлень про жорстоке поводження. Про це свідчить і утворення наприкінці 2021 року спеціалізованого Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, у штаті Департаменту з питань виконання покарань, метою якого є втілення в життя ефективних підходів із забезпечення прав утримуваних осіб. Це управління формувалось на проєктній основі, станом на завершення 2024

року мало як сталі проекти та інструменти діяльності, що підтверджували його результативність²¹, так і була очевидна неможливість забезпечити викорінення випадків катування, жорстокого поводження і приниження гідності в'язнів за наявності кадрового ресурсу лише на центральному рівні.

Зокрема, спроби системно зацікавити керівників нижчого рівня питаннями забезпечення прав в'язнів наштовхувались на наявні стереотипні уявлення керівників установ та регіонів про вторинність цього аспекту поряд з іншими, прогалини їхніх знань про права засуджених, а також відсутність сталої управлінської ланки, що займається питаннями прав.

Попередні експерименти з визначення додаткових до основних обов'язків зазвичай соціально-виховної роботи регіональних менеджерів, які відповідальні за права людини, були невдалими з різних причин, головною з яких стала незацікавленість цих «менеджерів» і відсутність можливості ефективно використовувати управлінський вплив на них через їхню потрійну підпорядкованість. Адже в умовах постановки інших завдань і стимулювання керівниками міжрегіональних управлінь сталих, більш «природних» завдань з організації соціально-виховної роботи завдання з прав в'язнів сприймалися більшістю «регіональних менеджерів» як надмірні, зайві та незрозумілі. Лише окремі з регіональних відповідальних за права в'язнів працювали або намагались працювати результативно в цьому напрямі.

Тому робочою ідеєю проекту з викорінення катування та посилення уваги до прав в'язнів було створення нових посад, пов'язаних з відповідальністю за права засуджених безпосередньо в установах виконання покарань.

Уперше запровадження спеціального проекту з викорінення неприйнятних практик фізичного та ментального порушення прав в'язнів на першому етапі відбування покарання було оголошено на

---

²¹ Наведемо лише два приклади для наочності: завдяки впровадженому інструменту контролю у 2023 та 2024 роках було доказово усунуто 90 % порушень прав, що виявлені під час моніторингів різними структурами (див. напр. результати 2024 року. Права в'язнів. А. Halai. URL: <https://surl.li/vbzunt>); у Звіті 2024 р. Комітету з питань запобігання катуванням вперше було зазначено про відсутність системних скарг засуджених на жорстоке поводження (Доповідь для уряду України щодо проведеного візиту ЄКПТ в Україну з 16 по 27 жовтня 2023 року. CPT/Inf (2024) 20. С. 4. URL: <https://rm.coe.int/1680b0e1f9>).

публічному заході в липні 2024 року [22]. Таким чином, від стартового обґрунтування до призначення перших інспекторів з прав в'язнів минуло менше 6 місяців.

Розуміючи складність питання для малорозвиненої щодо прав людини в управлінському плані української в'язничної системи і наявність катувань навіть у більш розвинених країнах Європи, а також де-факто відсутність достатніх ресурсів та матеріально-технічної допомоги з боку представників міжнародної спільноти, стартове бачення і основне завдання проєкту було визначено доволі вузько.

Розкриємо елементи запуску проєкту і базовий зміст функціоналу інспекторів з прав в'язнів як ретроспективне відтворення для повнішого усвідомлення змісту цієї посади з менеджерської позиції Департаменту з питань виконання кримінальних покарань. Оскільки є підстави прогнозувати поступову структурну декомпозицію проєкту із запровадження посади інспекторів з прав в'язнів, такий ретроспективний підхід дозволить відтворити його важливі компоненти у первинному дизайні.

Базове бачення проєкту щодо інспекторів з прав в'язнів

Метою проєкту стало викорінення катування під час чутливих з позиції прав в'язнів процедур роботи установ виконання покарань.

Робочою групою проєкту була обґрунтована трирівнева управлінська модель: Департамент (Управління з прав в'язнів), регіональний рівень (сектори з прав в'язнів у міжрегіональних управліннях та відповідальні особи в регіонах без міжрегіонального управління), виправні колонії (старші інспектори з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням). На думку команди проєкту, за умови ефективної організації і пріоритезації цього проєкту з боку керівництва системи така система організаційно спроможна суттєво покращити стан справ з правами засуджених. На першому етапі було визначено необхідність сформувати найскладнішу ланку – інспекторів з

---

²² Відбувся Міжнародний форум «Трансформація пенітенціарної системи: пошук рішень до припинення катувань у в'язницях». 25.07.2024. Державна кримінально-виконавча служба України. URL: [https://www.facebook.com/departamentkvs/posts/790267373272605?cft__\[0\]=AZXZcyIMsgAG64T7oGN5rTDPAd9pO6-pLh1x2tnH6CIRFdGUulKAEX2Im0zFrhj5jqdUT8m3AVkiqhBxMXZ44wGbqL19UUvKYkhmWK-YtUu7i89eEujN2iohloMJ1JGvlKjZTUeyiil9XewrXEOQIQWpQtEnYybLqjfNQJbfKtHMLg&__tn__=%2CO%2CP-R](https://www.facebook.com/departamentkvs/posts/790267373272605?cft__[0]=AZXZcyIMsgAG64T7oGN5rTDPAd9pO6-pLh1x2tnH6CIRFdGUulKAEX2Im0zFrhj5jqdUT8m3AVkiqhBxMXZ44wGbqL19UUvKYkhmWK-YtUu7i89eEujN2iohloMJ1JGvlKjZTUeyiil9XewrXEOQIQWpQtEnYybLqjfNQJbfKtHMLg&__tn__=%2CO%2CP-R)

прав в'язнів у виправних колоніях та сформувати їх новий для системи функціонал.

Чутливими з позиції прав в'язнів процедурами було визначено планові та позапланові заходи на території установи, під час яких може бути завдана шкода життю і здоров'ю засуджених, порушені їхні права, вчиняться жорстоке поводження, що принижує гідність (обшуки, застосування сили та/або спецзасобів, поміщення до дисциплінарного приміщення тощо).

Тобто інспектор з прав в'язнів має забезпечити профілактичним контролем (або простіше – власною присутністю) не кожний аспект життєдіяльності виправної колонії, а ті її аспекти, які є більш вразливими до порушень прав. Також процедур може бути багато, і вони відрізняються залежно від контексту установи. Тому визначили однозначні (прийняття засуджених) і рекомендовані (обшуки, дисциплінарні практики) процедури, і було інстальовано інноваційний інструмент оцінки всіх подібних ризиків для поступового й регулярно оновлюваного процесу ідентифікації всіх актуальних на конкретний час ризиків для прав засуджених. Зміст цього складного інструменту буде розкрито окремо.

Таке бачення функціоналу інспекторів з прав в'язнів було сформовано ще під час запуску проєкту й використано на етапі відбору на посади.

Масштаб і пріоритезація визначення установ виконання покарань

Масштабом проєкту було визначено виправні колонії. Це рішення витікало з обмеженого бюджету проєкту, а також можливостей Управління з прав в'язнів безпосередньо координувати роботу кожного інспектора з прав в'язнів, подекуди захищаючи його від нераціонального впливу з боку локальних керівників. Тому слідчі ізолятори та установи виконання покарань не формували посади інспекторів з прав в'язнів: їхні виклики і проблемні моменти щодо прав людини інші, ніж у виправних колоніях. Так само через менші виклики стосовно порушень прав засуджених під час обмеження волі у виправних центрах вищезгадану посаду також не впроваджували.

Ба більше, розуміючи складність одномоментно знайти компетентних і вмотивованих працівників на ці посади, було вжито аналітичні кроки для визначення виправних колоній, де необхідно

укомплектувати посади інспекторів з прав засуджених у пріоритетному порядку. Для цього провели експертне опитування експертів спеціалізованих громадських організацій за методом Дельфі та інтерв'ювання досвідчених управлінців в'язничної системи (обидві групи експертів висловили свою позицію, у яких виправних колоніях є проблеми з правами засуджених). На зведені оцінки за наслідками цих консультацій були накладені результати завершеного напередодні запуску проекту дослідження громадської організації «Харківська правозахисна група». Дослідження виявило установи виконання покарань, з яких протягом року практично не вийшло жодної скарги від засуджених, що свідчить про обмеження такого права і потребує коректив.

Наведемо результати цього дослідження пріоритетності добору інспекторів з прав в'язнів.

Кількість згадувань як установи з проблемами щодо забезпечення прав в'язнів	Назви виправних колоній (у тексті таблиці – ВК), розміщені за кількістю згадувань та за алфавітом
4 або 5 згадувань	Темнівська ВК № 100, Харківська ВК № 43, Олексіївська ВК № 25
2 або 3 згадування	Качанівська ВК № 54, Софіївська ВК № 45 ²³ , Божковська ВК № 16, Біленьківська ВК № 99, Диканівська ВК № 12, Збаразька ВК № 63, Коломийська ВК № 41, П'ятихатська ВК № 122, Первомайська ВК № 117, Покровська ВК № 17, Холодногірська ВК № 18
Одне згадування	Бориспільська ВК № 119, Вінницька ВК № 86, Диканівська ВК № 12, Кагарлицька ВК № 115, Казанківська ВК № 93, Кам'янська ВК № 34, Катеринівська ВК № 46, Коростенська ВК № 71, Маневицька ВК № 42, Наддержисненська ВК № 65, Південноукраїнська ВК № 83, Райківська ВК № 73, Синельниківська ВК № 94, Сокирянська ВК № 67, Солонянська ВК № 21, Сумська ВК № 116

Дослідження містило рекомендаційний характер, тому добір на посади в ці установи оголошувався як і в інші 56 виправних колоній. Проте комісії з проведення добору додаткову увагу приділяли

²³ Одночасно із проведенням дослідження була реорганізована і припинила існування в такому статусі.

кандидатам, які подані на посади саме в цих колоніях, що мало на меті пріоритетувати з позиції швидкості та якості добору кандидатів на посади в установах, що вимагають посиленої уваги.

Кадрова процедура і статистика першого добору інспекторів

Щоб первинно знайти компетентних кандидатів на ці посади, було визначено кілька базових засад: 1) елементи конкурсності добору; 2) широке оприлюднення можливості та ініціативний порядок подання на посаду інспектора; 3) залучення до добору представників експертної правозахисної спільноти.

Конкурсність полягала в послідовних етапах подання на посаду з резюме та мотиваційним листом; базовому залученні альтернативних кандидатів з можливістю порівняння їхніх компетенцій та вольових якостей; формалізованих етапах аналізу первинних документів та співбесіди; а також урегульованому факультативному етапі додаткового індивідуального завдання кандидатам, щодо яких комісія не ухвалила достатнього первинного рішення на співбесіді.

Широке оприлюднення та ініціативність добору полягали в можливості податись на конкурс як через адміністрацію виправної колонії, так і самостійно або ж за власною ініціативою звернутись до адміністрації установи. Практика співбесід з кандидатами показала використання всіх цих варіантів. А широкому розголосу сприяла управлінська вказівка про розміщення у соцмережі оголошень про відкриті вакансії на основній сторінці Департаменту, міжрегіонального управління та конкретних установ виконання покарань (див. напр. [24]), а також одночасно на кількох сайтах оголошень про вакансії (аналіз показав, що було використано не менш як шість популярних в Україні

---

²⁴ Оголошення про добір на FB Департаменту. 11.09.2024. URL: <https://surl.li/hksali>.

сайтів: work.ua [25], robota.ua [26], lobbyX [27], jooble.org [28], jobs.ua [29], vakansii.ua [30]).

До речі, така широка інформаційна кампанія також відбулася вперше в кадровій практиці в'язничної системи України, і реальне усвідомлення її результативності важливе в подальших експериментальних кадрових процедурах.

Залучення експертної громадськості до добору полягало у формуванні робочої групи з правом ознайомлюватись і надавати дорадчий голос при усіх конкурсних процедурах, спільних комісій департаменту і громадськості з проведення співбесід з кандидатами з персональним голосуванням членів комісій. Позиції організацій, що долучились до проведення добору кандидатів на посади інспекторів з прав в'язнів (Українська Гельсінська спілка з прав людини, Центр прав людини "ZMINA", інші знані експерти-правозахисники без формалізованого зв'язку з громадськими організаціями) допомогли оцінити кандидатів на посади. Такий крок викликав насторожене здивування представників експертної громадськості, які не звикли до партнерськоорієнтованої діяльності ДКВС, що висвітлено ними в публікаціях учасників відбору, представників цих громадських організацій (див. напр. [31; 32]).

---

²⁵ Work.UA Оголошення про вакансію інспектора з прав в'язнів. URL: <https://www.work.ua/jobs/5829968/>.

²⁶ Robota.Ua Оголошення про вакансію інспектора з прав в'язнів. URL: https://robota.ua/company14255593/vacancy10197511?ref=search&cre=search_new&pos=dkp_search_new.

²⁷ LobbyX Оголошення про вакансію інспектора з прав в'язнів. URL: <https://thelobbyx.com/tor/starshyy-inspektor-z-dotrymannia-prav-zasudzhennykh-ta-zapobihannia-katuvanniam-do-dkvs/>.

²⁸ Jooble Оголошення про вакансію інспектора з прав в'язнів. URL: <https://surl.li/ediyyyn>.

²⁹ Jobs.ua Оголошення про вакансію інспектора з прав в'язнів. URL: <https://jobs.ua/job-starshiy-inspektor-z-dotrimannya-prav-zasudjenih-ta-zapobgannya-katuvannyam-3840860>.

³⁰ Vakansii.ua Оголошення про вакансію інспектора з прав в'язнів. URL: <http://vakansii.ua/view/3840860>.

³¹ Контроль за системою в самій системі. Як у колоніях працюють уповноважені з питань дотримання прав засуджених. 16.01.2025. ZMINA. URL: <https://zmina.info/articles/kontrol-za-systemoyu-v-samij-systemi-yak-u-koloniyah-praczyuyut-upovnovazheni-z-pytan-dotrymannya-prav-zasudzhenyh1/>.

³² У колоніях з'явилася посада інспектора з дотримання прав засуджених і запобігання катуванням: чому? 24.01.2025. УГСПЛ. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/u-koloniakh-z-iavylasia-posada-inspektora-z-dotrymannia-prav-zasudzhennykh-i-zapobihannia-katuvanniam-chomu/>.

Методологія оцінки кандидатів та процедура проведення спеціального добору була визначена наказом Департаменту з питань виконання кримінальних покарань від 11.10.2024 № 291³³. У наказі було врегульовано критерії, етапи оцінювання, складові оцінки (особиста вмотивованість, професійна компетентність та бездоганна репутація), формування робочих груп (комісій) та усунення конфлікту інтересів під час голосування.

Наказ не змінив законодавчих основ добору і призначення в системі ДКВС України, він визначив *ad hoc* процедуру, яка посилює конкурсні основи і реальність врахування особистих характеристик при призначенні. Важливо зазначити, що врегулювання добору кандидатів на ці посади може бути використано як модель конкурсного добору на посади в системі ДКВС України, коли система зважить на такий розвиток кадрових процедур.

При цьому в робочому порядку було усвідомлено первинні вразливості стосовно ефективності добору на посади інспекторів з прав в'язнів: низька фінансова, територіальна і моральна мотивація посади, а також її змістова конфронтація з наявною концепцією діяльності з позиції адміністрації практично кожної установи виконання покарань. Крім цього, чинне законодавство встановлює вимогу для офіцерських посад мати 2-річний стаж роботи у в'язничній системі або в інших правоохоронних органах України, що обмежує потрапляння представників цивільного суспільства до кола потенційних кандидатів. Розуміючи це, було ухвалено рішення про альтернативність кандидатів (кожна установа мала добрати не менш як двох кандидатів), допуск до добору шляхом самовисування представників ізсередини та поза межами в'язничної системи, агітаційна робота серед ще порівняно молодих представників системи (випускників Пенітенціарної академії 2024 року – останнього перед запуском проєкту).

У подальшому з Офісу Омбудсмана надходило зауваження стосовно того, що для призначення на посади інспекторів з прав в'язнів необхідний попередній досвід у релевантній діяльності, та висловлювалась критика щодо призначення кількох надто молодих і недосвідчених (на думку Офісу) інспекторів, які короткий час (близько пів року) працювали в установах виконання покарань, будучи випускниками Пенітенціарної

---

³³ Оновлена версія наказу про діяльність інспекторів, затвердженого 29.09.2025 за № 276.

академії України. Насправді компетентність у цьому випадку пов'язується не лише зі стажем, але й з відсутністю негативного мислення і стереотипів щодо прав в'язнів, які з'являються у в'язничних колективах, де слабка або відсутня культура сервісу. Тому група молодих випускників, компетентність яких оцінила змішана колегія під час співбесід, були не гіршими кандидатами, ніж інші, з більшим досвідом в'язничної діяльності. Принаймні це твердження було актуальне на час первинної фази проєкту.

Наведемо первинний аналіз переліку кандидатів на посади. На 56 оголошених вакансій отримано 102 заявки. Середній вік кандидата – 34 роки. Серед кандидатів було 70 % чоловіків, 30 % жінок. Попередній бекграунд кандидатів розподілявся таким чином: 48 % – особи, що перебувають на офіцерських посадах, 26,5 % – молодші інспектори в установах ДКВС, 3,9 % – працівники органів пробації, 21,6 % – інші особи. За рівнем освіти 24,4 % – магістри права, 28,3 % – магістри інших спеціальностей, 18,9 % – бакалаври права, 28,3 % – бакалаври інших спеціальностей.

З-поміж цих кандидатів було допущено до співбесід 88 кандидатів, серед яких позитивне рішення було ухвалено щодо 40 % кандидатів (60 % кандидатів показали недостатню підготовленість до такої діяльності або самостійно зняли свої кандидатури) [34].

Підбиваючи підсумки першого добору на посади старших інспекторів з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням в установах виконання покарань, можна констатувати, що подібна за складністю і якістю організації процедура була для доволі консервативної системи ДКВС України проведена чи не вперше. З управлінської точки зору практично кожне з наведених менеджерських правил було застосоване вперше у в'язничній системі, показало свою користь і може використовуватися ДКВС України в подальших експериментальних практиках роботи з персоналом.

Стосовно результатів вважаємо, що високий рівень несхвалення кандидатур з-поміж поданих учасників (55,5 %) показує як недостатньо сумлінне ставлення кандидатів до таких відповідальних посад, так і ґрунтовність процесу добору з боку представників ДКВС України та експертної громадськості у складі спільної робочої групи. Зрештою до

---

³⁴ Підсумки добору на посаду «старший інспектор (з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням)». URL: <https://surl.li/vtsgqv>.

35 виправних колоній (63 %) були призначені інспектори з прав в'язнів і розпочали роботу. Більшість установ, визначених для пріоритетного комплектування, були укомплектовані такими посадовцями.

Для ефективності сформульованої моделі проєкту важливо повністю сформувати склад інспекторів з прав в'язнів у всіх виправних колоніях (у тому числі врахувати плинність кадрів, що діють у складних організаційних та моральних умовах), забезпечити якість формування другої ланки (секторів та відповідальних осіб з питань прав засуджених на регіональному рівні), забезпечити якісне і практикоорієнтоване навчання цих відповідальних осіб. Ця робота ведеться, і нині все більше вакантних посад інспекторів з прав в'язнів у виправних колоніях комплектуються.

3. ФУНКЦІОНАЛ ІНСПЕКТОРІВ З ПРАВ В'ЯЗНІВ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ³⁵

Цей проєкт практично одразу став брендовим саме Департаменту з питань виконання кримінальних покарань. Це зумовило рішення про врегулювання проєкту і формування організаційних основ роботи інспекторів з прав в'язнів наказом Департаменту про експеримент. Змістовно основні положення про роботу інспекторів з прав в'язнів закріплені наказом начальника Департаменту з питань виконання кримінальних покарань від 12.12.2024 року № 360 з деяким оновленням у редакції від 29.09.2025 № 276. Наказом затверджено:

- порядок реалізації проєкту щодо викорінення катування під час роботи установ виконання покарань;
- типові посадові інструкції старшого інспектора з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням у різних типах установ ДКВС України;
- типові положення про сектор з питань дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту (або відповідальну особу з питань дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту) міжрегіонального управління та групу, що утворюється в установах тримання під вартою.

У першій редакції управлінського наказу про роботу інспекторів з прав в'язнів містився також детальний інноваційний порядок добору кандидатів на посаду інспекторів, який у подальшій редакції був вилучений.

Нині цей документ є основним актом, що визначає діяльність інспекторів з прав в'язнів.

Найбільш важливий на цьому етапі додаток з наведеного наказу – посадова інструкція інспектора. Вона поєднує в собі опис засадничих положень роботи інспектора, а також його функціонал.

Незважаючи на те, що у змісті посадової інструкції не згадується категорія принципів або інших засадничих положень, їх можна виокремити зі змісту.

Принцип управлінської самостійності

Інспектор з прав в'язнів працює в установі виконання покарань і перебуває в управлінській взаємодії з трьома рівнями посадових осіб:

1. Взаємодія з керівництвом установи. Інспектор підпорядковується начальнику установи за службою, робочим графіком, дотриманням

³⁵ Цим аналізом охоплюється лише робота інспекторів з прав в'язнів у виправних колоніях.

службової дисципліни, тобто з питань проходження служби. Начальник установи створює умови для роботи інспектора – забезпечує його функціональним кабінетом, який має відповідати розробленим ДКВС критеріям щодо розташування та оснащення. Проте в питаннях організації дотримання прав засуджених та запобігання катуванням він лише підзвітний начальнику. Начальник установи безпосередньо не погоджує чи планує роботу інспектора з прав в'язнів, не оцінює його результати і таким чином не втручається в роботу інспектора.

Аналогічно – інспектора виведено з-під впливу інших посадових осіб виправних колоній. Лише заступник начальника установи на час виконання обов'язків начальника має обмежений вплив на управлінські рішення щодо його діяльності (проте тільки стосовно проходження служби), інші особи такого впливу взагалі не мають.

Розуміючи, що робота інспектора з прав в'язнів може суперечити нездоровим управлінським практикам установ, що базуються на приниженні й порушенні прав засуджених, встановлено особливі процедури притягнення його до дисциплінарної відповідальності (за обов'язкової участі посадовця Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту) та/або звільнення (про звільнення або переведення за 10 днів повідомляється Управлінню з прав в'язнів для надання можливості встановити реальні обставини і відсутність тиску на інспектора з прав в'язнів).

При цьому в усіх функціональних аспектах роботи інспектора з прав в'язнів урегульовано відсутність конфронтації з начальником установи як посадовою особою, що відповідає за всі процеси та результати діяльності установи, у тому числі такі, що охоплюються завданнями інспектора. У всіх питаннях, крім випадків системних неприйнятних практик поводження з в'язнями за участі керівництва установи, ці два посадовці можуть взаємодіяти на робочому рівні координації та керування.

2. Взаємодія з посадовою особою (або підрозділом) регіонального рівня, що відповідає за напрям прав в'язнів.

3. Взаємодія з Управлінням дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту з питань виконання покарань.

Зважаючи на запровадження цим комплексним проектом триєдиної моделі забезпечення прав в'язнів, типовими посадовими обов'язками встановлено координувальний вплив та оцінку діяльності

інспектора з боку відповідального за права в'язнів на регіональному рівні та Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту з питань виконання покарань. Якщо функціонал регіонального рівня сформульовано як операційна координація, то департаментського – спрямування та координація.

Посадовими обов'язками інспектора з прав в'язнів встановлено низку конкретних випадків, коли він має таку взаємодію:

- доповідь про встановлені мотиви системних скаргників – начальнику установи, відповідальній особі у МРУ та Управлінню з прав в'язнів Департаменту;
- повідомлення про виявлені й зафіксовані сліди тілесних ушкоджень – начальнику установи, передача матеріалів відповідальній особі у МРУ та Управлінню з прав в'язнів Департаменту;
- повідомлення про виявлені й зафіксовані ознаки катувань – начальнику установи, передача матеріалів відповідальній особі у МРУ та Управлінню з прав в'язнів Департаменту, а також окреме повідомлення начальнику Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту;
- бере участь у службових розслідуваннях Департаменту або міжрегіонального управління щодо перевірки імовірних випадків катування, жорстокого, нелюдського, що принижує гідність, поводження чи нереагування (недокументування) тілесних ушкоджень;
- розробляє з послідовним погодженням і затвердженням річний план із запобігання катуванню та насильству у своїй установі – відповідно Управлінням з прав в'язнів Департаменту та сектором (відповідальною особою) МРУ, а також звітує про його результати.

Наведений перелік взаємодії порівняно з колом інших завдань інспектора, а також рівень такої взаємодії, коло завдань, які інспектор з прав в'язнів здійснює самостійно, без погодження та звітування стосовно конкретних дій, наочно демонструє його незалежність у повсякденній професійній діяльності.

Принцип захищеності від виконання завдань, не пов'язаних з роботою із забезпечення прав в'язнів (пріоритезації)

Цей принцип варто розглядати у зв'язку з попереднім. Важливо зазначити, що окремо в наказі про роботу інспекторів з прав в'язнів встановлено правило неприпустимості використання інспектора для

виконання допоміжних, обслуговуючих функцій виправної колонії. Мова йде про добові чи інші служби, окремі групи готовності тощо, несення служби в яких припустимо для працівників відділів, де наявні кілька працівників. Інспектор – один в установі, і тому його єдиний фокус нормативно встановлений на забезпеченні прав в'язнів та запобіганні катуванням.

Цей принцип доповнюється нормами про участь у спеціальних службових групах щодо забезпечення прав в'язнів та службових розслідуваннях. За рішенням начальника виправної колонії інспектор з прав в'язнів залучається до робочих груп щодо усунення порушень прав засуджених, виявлених у конкретній виправній колонії, винятково в частині надання рекомендацій з коректного усунення виявлених порушень прав з урахуванням національних та міжнародних стандартів (п. 2.9 Типової посадової інструкції).

Звернімо увагу: «в частині надання рекомендацій з усунення виявлених порушень прав». Діяльність виправних колоній має численні перевірки різноманітних суб'єктів, під час яких встановлюються порушення. У разі некоректного підходу майже всі порушення можуть трактуватись як порушення прав в'язнів. Тому для того, щоб пріоритетувати діяльність інспектора з прав в'язнів на власному функціоналі, наказ має чітке формулювання, що захищає від роботи з усунення недоліків перевірок різних суб'єктів – інакше інспектора як єдину посадову особу установи буде перевантажено. Але саме інспектор з прав в'язнів зможе підібрати (за потреби з управлінською допомогою з боку верхніх щаблів триєдиної моделі забезпечення прав в'язнів) коректний спосіб усунення конкретних виявлених порушень. Зміст такої взаємодії має бути проговорений на додаткових нарадах з презентації функціоналу на рівні керівників установ та на рівні відповідальних за права людини підрозділів.

Важливо розуміти функціонал інспектора з прав в'язнів правильно – саме як набір завдань, визначений типовими посадовими обов'язками у базовому наказі, затвердженому Департаментом. Інспектор не повинен займатись іншими завданнями, за окремими винятками. У перші періоди після введення цієї посади були спроби навантажити інспектора дотичним до прав людини функціоналом, проте не охопленим тим, що наведено в Типовій посадовій інструкції. Наприклад, підготовка позиції установи щодо скарги у ЄСПЛ, регулярні виступи на службовій підготовці

з питань прав людини, захист прав персоналу установи, виконання планів усунення недоліків за результатами перевірок установи тощо.

Для захисту від такого надмірного навантаження, що реально шкодитиме призначенню і якості виконання справжнього функціоналу інспектора, серед прав інспектора встановлено можливість повідомляти начальнику виправної колонії, начальнику сектору прав людини МРУ та Департаменту щодо незаконного втручання в діяльність інспектора, щоб отримати захист від таких необґрунтованих вказівок локального керівництва.

Принцип ефективності і професійного розвитку

Цей принцип має декілька складових: захист від зайвого функціоналу, підкріпленість завдань повноваженнями, постійний професійний розвиток, регулярна оцінка діяльності інспекторів.

Наведені вище принципи створюють певний «захисний екран» автономності роботи інспектора від колективу виправної колонії, у якій він працює. У таких умовах, без координації та контролю з боку МРУ та управління з прав в'язнів Департаменту, а також додаткових важелів управлінського контролю і результативності, інспектор може перетворитись на такого собі захищеного неробу.

Важливим є встановлення повноважень (прав) інспектора, що дозволяють посадовцю формально не на керівній посаді виконувати складні й відповідальні завдання. Такими є повноваження інспектора з прав в'язнів: отримувати від чергового помічника начальника виправної колонії інформацію про надзвичайні події, що трапились у виправній колонії; отримувати доступ до всіх приміщень виправної колонії; отримувати в інших підрозділах виправної колонії інформацію, що стосується прав засуджених; ініціювати перед начальником виправної колонії необхідність отримання пояснень від посадових осіб виправної колонії щодо порушення прав засуджених, необхідність вжити заходів особистої безпеки до засуджених; ініціювати перед Департаментом та МРУ службові розслідування щодо випадків порушення прав засуджених; брати участь у заходах, засіданнях та нарадах у виправній колонії, що стосуються питань дотримання прав засуджених, надавати пропозиції до документів за їх результатами.

Також для інспектора з прав в'язнів встановлено посилений стандарт професійного розвитку і самоосвіти, що розширений порівняно зі звичайними посадовими особами ДКВС. Так, пунктом 1.7 Типової

посадової інструкції встановлено необхідність щорічного проходження заходів неформальної освіти з питань прав людини, дотримання засад доброчесності й професійної етики. Таке навчання відбувається не лише в системі ДКВС, але в інших провайдерів, передусім правозахисних організацій.

Крім цього, на ефективність інспектора впливатиме встановлене правило щорічної оцінки його діяльності (через звітування про виконання плану запобігання катуванню та насильству у своїй установі) уповноваженими особами на рівні МРУ та Департаменту, а також через регулярну періодичну оцінку з боку уповноваженого сектору (посадової особи) МРУ з питань дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту.

Наведена система спеціальних принципів роботи інспектора з прав в'язнів доповнює загальні засади етики та ефективності діяльності персоналу ДКВС України, яким інспектор має відповідати в професійній діяльності. Це демонструє особливу відповідальність та унікальність робочих завдань та взаємодії інспекторів з прав в'язнів у системі ДКВС України.

Завдання і функції інспектора з прав в'язнів

Система посадових обов'язків інспектора з прав в'язнів може бути згрупована на 6 груп завдань:

- 1) супроводження першого етапу відбування покарання;
- 2) розгляд звернень та скарг;
- 3) участь у заходах, чутливих з позицій прав;
- 4) реагування на тілесні ушкодження та катування;
- 5) додержання прав людини в дисциплінарних заходах;
- 6) річний план запобігання катуванням, робота з викривачами катувань.

Забезпечення прав засуджених, починаючи з першого етапу відбування покарання

Це завдання встановлене першим як елемент пріоритезації роботи інспектора, адже саме порушення прав і гідності засуджених на першому етапі створює умови для подальших неприйнятних практик поводження з в'язнями: залякування, приниження, корумпування, втягнення у відносини в'язничної ієрархії.

Перший етап перебування в установі умовно триває протягом процедури прийому засуджених, їх перебування в дільниці карантину, діагностики і розподілу, а також перший місяць після переведення з цієї дільниці до звичайних житлових приміщень.

Саме тому інспектор з прав в'язнів має бути фізично присутній під час прийомів етапів до установи (незважаючи на час і день тижня, у подальшому йому може бути компенсований витрачений понаднормовий робочий час)³⁶. Перебувати на прийомі йому потрібно для гарантування відсутності підходу жорстокого прийому, неприйнятної практики фільмування прибирання туалетів чи приміщень, приниження людської гідності прибулих засуджених; ігнорування фіксації тілесних ушкоджень на етапі прийому засуджених в установу.

Відомо, що як з боку персоналу, так і серед засуджених поширені підходи залякування «порядком та насильством» у конкретних установах виконання покарань, куди засуджені уже прибувають з негативними очікуваннями. Тому інспектору з прав в'язнів важливо одразу від початку перебування засуджених довести вимоги щодо коректності і законності взаємодії персоналу з в'язнями в конкретній установі й готовності усунути неприйнятну поведінку, від кого б вона не походила. Для цього інспектор на етапі прийому виступає перед новоприбулими групами, виявляє наявності тілесні ушкодження і сприяє їх фіксуванню медичним персоналом. Орієнтовний зміст такого виступу, оскільки він буде неодноразово повторюватись, варто розробити для зручності використання.

Під час перебування на карантині та спершу після поміщення до звичайних житлових відділень засуджені можуть зазнавати тиск, зазвичай з боку інших засуджених. Цей підхід має нав'язати нездорові взаємини приниження і підпорядкування, кастовості тощо. Інспектор має персонально супроводжувати кожного новоприбулого засудженого з метою обмеження негативного впливу, забезпечувати недопуск будь-яких засуджених на карантин, реагувати на порушення і сприяти правильному початку роботи проти злочинної ієрархії в установі.

---

³⁶ Через кілька місяців такого супроводу прийомів у випадку відсутності зауважень чи подій на переконання інспектора і за погодженням з регіональним відповідальним з прав в'язнів може бути прийнято рішення не бути присутнім на нічних прийомах або прийомах у вихідні дні, з виконанням передбаченого функціоналу вранці наступного робочого дня.

На першому етапі надзвичайно важливо мати можливість безперешкодної фіксації порушень прав, а за виявлення, наприклад, тілесних ушкоджень – негайної передачі зібраних доказів керівнику установи, у МРУ та Департамент. Для цього в інструментарії інспектора безальтернативно увімкнено боді-камеру, яку має забезпечити установа. Її важливо використовувати з дотриманням вимог приватності, зокрема під час медичних оглядів.

Також, зважаючи на відповідальність місії інспектора з дотримання прав в'язнів стосовно доказового викорінення інцидентів на зразок того, що був зафільмований у Божковській виправній колонії, важливо особливо відповідально ставитись до зберігання і передачі зібраних відеозаписів прийняття засуджених до установи. Ці записи мають зберігатись достатній час, не спотворюватись (обрізка тощо), наявні порушення прав мають доводитись до вищих щаблів системи захисту прав в'язнів, бути готовими до демонстрації іншим суб'єктам контролю за процедурою, встановленою ДКВС України. Збережені відеозаписи мають вибірково і регулярно перевірятись, а ознаки маніпуляції з ними розглядатимуться як надзвичайні події.

Розгляд звернень та скарг

Скарги і клопотання засуджених є невід'ємним елементом, який має бути забезпечений в установі виконання покарань. Саме цим способом засуджений може повідомити адміністрації про свої потреби, поскаржитись на відсутність гарантованих йому прав або погане, жорстоке поводження з боку персоналу чи інших засуджених.

Безперешкодність подання звернень засуджених різними способами, обов'язковість і уважність їхнього розгляду, особливий порядок розгляду скарг з ознаками катування або інших форм жорстокого поводження встановлена як Правилами Мандели, так і українським законодавством. Проте в українській в'язничній системі існують неприйнятні традиції обмеження засуджених у праві на скаргу. Найчастіше це виявляється у відсутності можливості подати скаргу (відсутнє приладдя), насильницькому формуванні правила «скаржник – ворог» (намагання відучити засуджених від подання скарг), неякісному розгляді заяв та скарг (незадоволення потреб, порушених у скаргах, формалізм, відсутність елементу роз'яснення прав, якщо засуджений вимагає те, що не може бути йому забезпечено за законом). Ознакою таких неприйнятних практик є виявлення в дослідженні

Харківської правозахисної групи 2025 року 21 виправної колонії, з яких протягом 2023–2024 рр. не вийшло жодної або не більше ніж дві скарги до різних контролюючих органів³⁷.

З наведених причин інспектор з прав в'язнів отримав елемент свого функціоналу – сприяння налагодженню каналів подання скарг та загалом реалізації права на звернення від засуджених, а також контроль за результативністю розгляду таких звернень. Аналогічні повноваження мають і вищі інституції з прав в'язнів: уповноважені посадові особи регіонального рівня, а також управління з прав в'язнів Департаменту – що має гарантувати можливість виправити культуру «нескарження» в тих установах, де вона особливо вкорінена.

Первинним елементом ефективної роботи в установі зі зверненнями засуджених є навіть не робота зі скаргами, а якісне роз'яснення прав та можливість подати скаргу безпосередньо адміністрації установи – у такому разі усувається потреба звертатися, скаржитися у вищі/інші інстанції. Цей елемент також, на думку розробників проєкту із запровадження посад інспекторів з дотримання прав засуджених у колоніях, покладається на інспектора і відображається в різноманітних за формою зустрічах, комунікаціях із засудженими.

Стосовно *сприяння у поданні скарг та інших звернень* інспектор з прав в'язнів проводить індивідуальні, за потреби віч-на-віч, та групові зустрічі із засудженими, отримує від них додаткові пояснення (адже засуджені часто недостатньо обґрунтовано чи конкретно формулюють свої питання), вживає заходів з недопущення незаконного впливу на засуджених з боку персоналу установи та інших в'язнів стосовно обмеження права на скаргу (від забезпечення приладдя та розміщення інфографіки щодо каналів скарг та звернень на дошках оголошень до впливу на порушників цього права та безпосереднього забезпечення направлення звернень засуджених).

Важливо також усвідомлювати відповідальність установи виконання покарань за вихід скарг засуджених до спеціальних суб'єктів їх розгляду: наприклад, національного Омбудсмана, прокуратури, Європейського суду з прав людини, так само до вищих інстанцій системи ДКВС України. При цьому інспектор має розуміти, що подання таких скарг є відповідальністю установи, зокрема її керівника. Тому, якщо йому стає

---

³⁷ У скаргі відмовити: у п'яти колоніях в'язні за два роки жодного разу не зверталися до Омбудсмана. 13.03.2025. URL: <https://khp.org/1608814492>.

відомо про бажання засудженого направити скаргу до подібних інституцій, завдання інспектора – комунікація з керівництвом установи щодо безумовності реалізації цього права, а не вживання власних зусиль з направлення скарги. У разі nereагування керівництва на такі зусилля невихід скарги за межі установи стає проступком, і допустимо працювати з вищими щаблями системи забезпечення прав в'язнів (відповідальна посадова особа МРУ та управління з прав в'язнів Департаменту) щодо реалізації права.

З подібних міркувань інспектор з прав в'язнів не допомагає засудженим скласти зміст звернення, його роль у подібних випадках – роз'яснювальна, для розуміння скаржником повноважень того чи іншого органу, а також змісту конкретного права людини.

Компонент розгляду скарг теж є елементом функціоналу інспектора з прав в'язнів, проте важливо розуміти, і це відображено в пункті 2.4 Типової посадової інструкції інспектора, що неприпустимо з організаційних міркувань покладати на інспектора розгляд звернень засуджених.

Для цього в інструкцію було впроваджено інноваційний підхід розгляду скарг з урахуванням принципу пріоритетності: у разі надходження інформації (скарги) інспектор з прав в'язнів бере до розгляду скарги щодо випадків імовірного катування, жорстокого, нелюдського, принижуваного гідність поводження, відсутності ефективного механізму захисту прав. Інші скарги можуть бути прийняті до розгляду за рішенням інспектора з прав в'язнів у випадках можливості завдати безпосередньої шкоди життю і здоров'ю засудженого, прогнозування суспільного резонансу за умови неякісного її розгляду та за наявності часового ресурсу. Тобто, якщо скарга не стосується прав, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (передусім питань катування, жорстокого, нелюдського та принижуваного гідність становища та деяких суміжних питань, наприклад приватність та сімейні контакти), і інспектор не вважає її пріоритетною, вона має бути передана до компетентного відділу виправної колонії з контролем з боку інспектора з прав того, щоб звернення було розглянуте, а відповідь надана засудженому.

У всіх випадках інспектор з прав в'язнів має проконтролювати, щоб звернення було зареєстроване у спеціальній формі документообігу інспектора, передане до підрозділу, що має його вирішити (у тому числі

самостійно визначити цей підрозділ або різні підрозділи установи щодо різних частин звернення), а в подальшому уважно розглянуте і відповідь роз'яснена засудженому. Як це поєднати із засадами приватності звернень і відсутності повноважень переглядати звернення? По-перше, залучення інспектора першим суб'єктом розгляду скарги в установі з можливістю передати скаргу після її первинного опрацювання. По-друге, роз'яснення і демонстрація засудженим, що скарги, які є реальними і не полягають у зловживанні правами, можуть бути надані інспектору під час індивідуальних чи групових зустрічей і в такому разі обов'язково будуть реалізовані або направлені адресату.

Ще одним елементом функціоналу інспектора з прав в'язнів щодо права на скаргу є *робота з так званими «системними скаржниками»*. Це особи, що подають значну кількість звернень упродовж короткого періоду. З практики управління з прав в'язнів Департаменту такі скарги можуть свідчити: або про значне питання чи порушення прав, яке не реалізовується з певних причин функціональними підрозділами в'язничної системи (у тому числі через некоректність формулювання засудженим вимоги у зверненні, хоча може свідчити і про свідоме ігнорування звернення), або є неадекватним, некоректно сприйнятим самим засудженим правом, способом необґрунтованого привернення уваги та перекручуванням обставин і фактів у зверненні.

Оскільки такі звернення накопичуються і справді можуть свідчити про порушення прав, а в разі nereагування і неякісного роз'яснення перетворюватись на причини подальших конфліктів аж до непокори – інспектор має стати антикризовим менеджером у подібних зверненнях. Він з'ясовує реальні причини звернень системних скаржників, осіб, які голодують та вчиняють самоушкодження, після з'ясування їхніх мотивів – доповідає Департаменту (в Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту) та вживає заходів із врегулювання ситуації. Звернення до Управління з прав в'язнів Департаменту має на меті надати додаткового управлінського контролю та ваги у випадку, якщо управлінські структури установи або регіонального рівня ДКВС не розв'язують порушене у скарзі питання. Адже робота із «системними скаржниками» міститься і у функціоналі зазначеного управління.

Також варто в роботі інспектора з прав в'язнів поширювати *особливий канал звернень щодо роз'яснення прав засуджених – юридичну клініку Пенітенціарної академії України* (контакти можна знайти на сайті

юридичної клініки <https://www.legal-clinic.pau.edu.ua/>). Часу на детальне роз'яснення прав засуджених у практичних підрозділів може не вистачати, а звернення до позасистемних каналів не завжди призводить до адекватного правового аналізу. Тому можливість звернутися до профільної спеціалізованої Академії є ще однією гарантованою можливістю реалізувати засудженим свої права, а додатково – є способом навчання її студентів юридичного аналізу та проактивній правозахисній позиції, важливій у подальшій професійній діяльності.

Участь у заходах, чутливих з позиції прав в'язнів

Термін «заходи, чутливі з позиції прав в'язнів», є новим для ДКВС і важливим для роботи інспекторів з прав в'язнів. На думку розробників проекту, це планові та позапланові заходи на території установи, під час яких може бути завдана шкода життю і здоров'ю засуджених, порушені їхні права, вчиняється жорстоке поводження, що принижує гідність. До таких заходів однозначно належать обшуки (зокрема групові), застосування сили та/або спецзасобів, поміщення до дисциплінарного приміщення. Проте більшість таких заходів мають бути визначені власне інспектором з прав в'язнів з урахуванням знання специфіки діяльності конкретних виправних колоній, попередньої історії подій в установі (наприклад, під час якого заходу в минулі роки була застосована сила, виникли конфлікти).

Практичному визначенню конкретного заходу в установі ДКВС таким, де можуть бути виявлені порушення прав, варто навчати під час підготовки та підвищення кваліфікації інспекторів з дотримання прав засуджених, а також доводити до їх відома аналогічні порушення в інших установах. Також, виконуючи напрям функціоналу № 6 (план запобігання катуванню та насильству), інспектор має складати перелік таких чутливих заходів, а серед його документації виділено окремий «Журнал описів неприйнятних практик, виявлених в установі». Отже, саме попередня історія подій в установі і згаданий журнал є інструментальним порадищем щодо виконання цього напрямку функціоналу інспекторів з прав в'язнів.

Також інноваційними для малоініціативної системи ДКВС України, де надто вкоріненим є бюрократичний принцип «у формі і у спосіб», є повноваження інспектора з прав визначати за власним рішенням необхідність бути присутнім на заходах установи, що є чутливими з

позицій прав людини. Проте цей виклик є одним із тих, які потрібно пройти в процесі запуску проєкту інспекторів з дотримання прав засуджених, і виховати заохоченням та демонстрацією практичних прикладів.

На подібних заходах в установі інспектор з прав в'язнів має бути присутній, особисто не залучаючись до груп персоналу, які їх проводять за рішенням керівництва. Він перебуває під час таких обшуків, відпрацювань, днів режиму тощо з увімкненою боді-камерою, у разі виявлення порушень основоположних прав інспектор фільмує їх у доказовому форматі й передає відео (якщо на ньому є тілесні ушкодження або ознаки катування чи жорстокого або принижуваного гідності поведження) до вищих інстанцій ДКВС України.

Подібне є чітким мотиватором для персоналу установ ДКВС щодо неприпустимості порушення прав в'язнів навіть під час правомірного застосування сили та спецзасобів. Водночас не заперечується роз'яснення інспектором з прав в'язнів своїм колегам неприйнятності тих чи інших виявлених практик у процесі проведення заходів в установі, що слугуватиме профілактичній меті без додаткової конфронтації з персоналом.

Інспектор з прав в'язнів веде *облік чутливих з позиції прав людини заходів*, до яких залучався, у «Журналі описів неприйнятних практик в установі». Під час обліку фіксуються час, місце і зміст (назва) заходу, виявлені порушення прав, вжиті заходи з припинення порушень прав і чим вони завершилися (бажано відновленням прав людини). Зазначається, чи зроблено відеозапис порушень, кому з вищих посадових осіб передано. Цей облік є елементом дослідницької частини річного плану запобігання катуванню та насильству, а також напрацюванням, що використовується Управлінням дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, задля координаційної роботи із запобігання порушенням прав у в'язничній системі.

З метою виявлення порушень прав і вжиття заходів з їх усунення до цього напряму роботи віднесено *супроводження інспектором моніторингових груп, які виявляють порушення прав засуджених на території установи*, зокрема Національного превентивного механізму (НПМ), а також інших структур (спостережних комісій, прокуратури тощо). Інспектору варто одразу відрекомендуватися, пояснити свою роль невторчання в роботу і бажання зрозуміти виявлені порушення прав, щоб

їх усувати в подальшій роботі. Під час супроводження інспектор не втручається в роботу моніторингових груп, особливо в ті елементи, що передбачають спілкування із засудженими віч-на-віч, або інші, де представники моніторингових груп просять короткотерміново залишити їх без супроводу. Також інспектор має демонструвати готовність надати пояснення щодо питань, пов'язаних із забезпеченням прав засуджених, які охоплюються його функціоналом, та нещодавно вжитими заходами із захисту прав в'язнів.

Ще одним елементом цього напряму функціоналу інспектора з прав в'язнів є участь у робочих групах установи щодо усунення порушень прав засуджених, виявлених у конкретній установі. Такі плани заходів і групи з їх усунення зазвичай формуються за результатами моніторингів чи інших перевірок за рішенням керівника установи. Важливо розуміти і відстоювати норму посадової інструкції інспектора з прав в'язнів, що він самостійно не усуває виявлене порушення чи контролює виконання плану іншими посадовцями установи (крім випадків, коли це порушення як типове внесено до Річного плану запобігання катуванню та насильству). За принципом захищеності від виконання завдань, не пов'язаних з роботою із забезпечення прав в'язнів (пріоритезації), інспектор з прав в'язнів *бере участь не у виконанні плану, а в його складанні, винятково в частині надання рекомендацій з коректного усунення виявлених порушень прав з урахуванням національних та міжнародних стандартів.* Також інспектор може надавати консультативну допомогу колегам у питаннях виконання зазначених планів з усунення виявлених порушень прав, щоб таке усунення було реальним і відповідало меті втручання.

Реагування на тілесні ушкодження та катування

Катування і жорстоке поводження – одні з найбільш негативних проявів функціонування в'язниць, і для ДКВС України кожний такий випадок є надзвичайною подією. Той факт, що випадки катування в'язнів продовжують виникати, а в'язничний персонал – учасники й організатори таких злочинів, став однією з причин запровадження посади інспекторів з дотримання прав засуджених. Тому завдання інспектора щодо запобігання жорстокому поводженню – забезпечення правильних дій у випадках виявлення ознак катування, а також виявлення тілесних ушкоджень у в'язнів як ознаки такого

неприйняттого поведження – серед найбільш важливих завдань інспектора з прав в'язнів.

Зміст зобов'язань держави у випадках виявлення ознак катування, визначених Конвенцією ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання, посібником з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження або покарання (Стамбульським протоколом), був ретельно відображений у функціоналі інспектора з прав в'язнів.

При цьому, хоча ця робота є ключовим функціоналом інспектора з прав в'язнів, викликовість дій з виявлення і притягнення до відповідальності винних є значною мірою завданням й інших посадовців системи ДКВС та зовнішніх органів розслідування. Роль інспектора з прав в'язнів у випадках виявлення ознак катувань є інструментом гарантування незамовчування події та виконання всіх важливих кроків, що покладаються на локальну в'язницю як елемент пенітенціарної системи держави.

Для якісного впровадження цього функціоналу інспектора з прав в'язнів Департаментом з питань виконання покарань було розроблено *два ключові алгоритми, що враховують дії адміністрації установи, від виявлення і фіксації тілесних ушкоджень³⁸ та катування³⁹ до надання медичної допомоги, захисту в'язнів-жертв катувань, проведення службового розслідування та інформування зовнішніх суб'єктів розслідування* (вищих органів ДКВС України та правоохоронних органів). Обидва алгоритми наводяться в додатках до цього огляду.

Отже, у разі виявлення візуальних слідів тілесних ушкоджень інспектор з прав в'язнів фіксує їх на свою боді-камеру та відображає цей факт у службовій документації. Для цього введено «Журнал реагування на катування, жорстоке, нелюдське, принижуюче гідність поведження», що містить запис про кожний етап дій установи згідно з вищезазначеними алгоритмами та забезпечується інспектором. Він ініціює фіксацію виявлених тілесних ушкоджень представником медичної частини і також позначає виконання цього елементу державного алгоритму.

³⁸ Алгоритм дій персоналу при виявленні тілесних ушкоджень. 2023.

³⁹ Алгоритм дій при виявленні жорстокого поведження, катування засуджених та осіб, узятих під варту. 2024.

Наступними невідкладними діями інспектора з прав в'язнів є повідомлення вищих відповідальних осіб і координація виконання їхніх вказівок щодо ефективного реагування:

– про виявлені ознаки тілесних ушкоджень інспектор доповідає начальнику установи, надає пропозиції з реагування (згідно з алгоритмом); додатково повідомляє міжрегіональному управлінню (відповідальній особі з прав людини) та Департаменту (Управлінню дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту);

– про виявлені ознаки катування (у тому числі, якщо такі ознаки на первинних етапах реагування розглядалися як тілесні ушкодження) інспектор також повідомляє начальнику установи (з пропозиціями реагування за алгоритмом); одночасно повідомляє міжрегіональному управлінню (відповідальній особі з прав людини) та Департаменту (Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, та окремо – керівнику цього управління для незалежного контролю вжитих системою заходів).

Щодо зроблених *фото/відео тілесних ушкоджень або ознак катування одразу доповідається* для проведення дій, визначених обов'язками держави за міжнародними документами. Вони передаються всім вищезазначеним суб'єктам системи забезпечення прав в'язнів, причому передача Управлінню дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту здійснюється безпосередньо і незалежно від реагування начальника установи та міжрегіонального управління.

Подальші дії щодо реагування та розслідування тілесних ушкоджень та ознак катування і жорстокого поводження покладаються на в'язничну установу і координуються її начальником. Роль інспектора на цьому етапі полягає в *додатковій незалежній координації вжитих заходів* на предмет додержання алгоритмів дій, інформуванні про це вищих посадових осіб. Інспектор з прав в'язнів також є важливим виконавцем вказівок начальника установи стосовно реагування, розслідування таких інцидентів з імовірного порушення прав в'язнів, а також інформування суспільства про вжиті заходи, що відповідають зобов'язанням держави за міжнародними стандартами. Інспектор бере участь у службових розслідуваннях, які проводяться, щодо перевірки імовірних випадків катування, жорстокого, нелюдського, принижуваного гідність поводження чи нереагування або недокументування тілесних ушкоджень, проводить службову перевірку таких обставин. Його

залучення покладається на суб'єктів прийняття рішень – відповідно керівника установи, міжрегіонального управління або Департаменту.

Усі елементи застосованих заходів з реагування на випадки жорстокого поводження, як, наприклад, надання медичної допомоги (медичною частиною або зовнішнім закладом охорони здоров'я), інформування правоохоронних органів (в'язницею), призначення службового розслідування та залучення до складу комісії представників Омбудсмана, відсторонення працівників, які можуть бути причетними до порушення прав (органами ДКВС України), фіксуються інспектором у «Журналі реагування на катування, жорстоке, нелюдське, принижуюче гідність поводження».

Інспектор також *відповідальний за підготовку та подання на погодження начальнику установи комунікаційних матеріалів* щодо виявлення ознак катування в установі, реагування на резонансні події щодо прав засуджених, які висвітлені у медіа. Оскільки кожний такий інцидент є чутливим для суспільства і за відсутності інформування існує ризик необ'єктивної подачі інформації та звинувачення системи у приховуванні – в посадовій інструкції інспекторів уперше серед актів ДКВС закріплено необхідність комунікування із суспільством про вжиті заходи, а інспектори з прав в'язнів проходять додаткову підготовку з комунікації з результатоморієнтованим підходом за методичним прийомом сторітелінгу.

Також як елемент запобігання катуванням і захисту їх жертв доречно розглядати повноваження інспектора стосовно захисту викривачів катувань, що структурно розглядається у шостому напрямі функціоналу інспектора з прав в'язнів.

Додержання прав людини під час дисциплінарних заходів

Однією з процедур, що є чутливою з позиції прав засуджених, є застосування дисциплінарних санкцій. Це питання, що періодично згадується у скаргах, зокрема з *позиції справедливості (й змагальності) застосування* та обґрунтованості визначення суворої дисциплінарної санкції там, де можна обмежитись менш суворою.

Також у зв'язку з дисциплінарними справами періодично виникають критичні зауваження щодо *надмірної суворості режиму тримання в дисциплінарних приміщеннях* (пристібання ліжок до стіни на день для зменшення можливості відпочивати, холод, погане освітлення, заборона будь-яких речей в ізоляторі), а також використання

дисциплінарних санкцій з метою корупційного впливу на засуджених, які мають право подавати документи на умовно-дострокове звільнення.

Інспектор з прав в'язнів має усвідомлювати, що, як і в будь-якій чутливій з позиції прав процедурі, запроваджується підхід самостійного визначення інспектором форми і способу долучення до контролю дисциплінарної практики: *він не має бути обов'язковим учасником кожного дисциплінарного провадження або навіть членом комісії з їх накладання чи відповідальним за дисциплінарну практику в установі*. Адже це повноцінний обсяг роботи інших осіб, і в такому разі інспектор не встигатиме виконувати інші свої завдання та сприйматиметься засудженими як обвинувач.

Інспектор з прав в'язнів має чітко *розуміти вразливості з позиції прав людини в дисциплінарній практиці*, зокрема з урахуванням локального контексту (повторювані проблеми і скарги саме в цій установі), самостійно визначати необхідність бути присутнім під час розгляду питання про застосування дисциплінарних санкцій до засуджених з метою забезпечення прав засуджених та ознайомлюватися з матеріалами справи. Доречно використовувати розроблені Управлінням дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту загальні описи порушень прав під час застосування до засуджених дисциплінарних санкцій⁴⁰.

З іншого боку, інспектор з прав в'язнів наділений повноваженнями, що дозволяють повноцінно реалізувати цей напрям функціоналу. Право інспектора отримувати в інших підрозділах інформацію, що стосується прав засуджених, дозволяє бути заздалегідь поінформованим про всі дисциплінарні провадження та за потреби ознайомлюватися з матеріалами дисциплінарної справи. Право брати участь у заходах, засіданнях у виправній колонії, що стосуються питань дотримання прав засуджених, надавати пропозиції дозволяє бути присутнім та висловлювати позицію про права людини на дисциплінарному провадженні. Право доступу до всіх приміщень виправної колонії з метою реагування на інформацію про порушення прав та запобігання таким порушенням дозволяє без обмежень та окремих дозволів відвідувати дисциплінарні ізолятори, приміщення камерного типу, інші місця, що

---

⁴⁰ Класифікатор прав в'язнів, їх порушень та запобігання катуванням (за міжнародними стандартами). Право на гідне поведіння (дисципліна і покарання). URL: <https://surl.li/tgiyca>.

можуть розглядатись як дисциплінарні приміщення (зокрема, місця де-факто одиночного тримання засуджених).

При цьому для інспекторів з прав в'язнів встановлено також чіткі випадки дисциплінарної практики установи, які однозначно є чутливими з позицій прав людини. Інспектор має бути обов'язково присутній у таких випадках: під час розгляду питання поміщення засуджених у дисциплінарний ізолятор, карцер, переведення до приміщення камерного типу.

Ще один елемент цього напрямку завдань інспектора з прав в'язнів – виявлення необґрунтованого одиночного ув'язнення (*solitary confinement*) та виправлення установою таких випадків за його пропозиціями. Так, у випадках застосування суворих дисциплінарних санкцій до засуджених, а також безпекових заходів інспектор виявляє та ініціює вирішення ситуацій, які можуть бути кваліфіковані міжнародними організаціями як одиночне тримання. Розібратись у цих поки не загальновідомих у в'язничній системі України аспектах дозволять уже наявні методичні матеріали⁴¹.

Річний план запобігання катуванням, робота з викривачами катувань

Завершальний блок завдань інспектора з прав в'язнів поєднує групу нових експериментальних напрямів роботи, що стосуються системи запобігання та реагування на інформацію про ймовірні випадки катувань в установах, де працюють інспектори.

Обидва завдання запозичені з практики запобігання корупції та апробовані в діяльності державних і приватних інституцій в Україні. Нині методичною основою цього напрямку є деталізовані міжнародні стандарти ISO31000 (управління ризиками)⁴², ISO31010 (методи оцінки ризиків)⁴³, ISO37001 (система запобігання корупції)⁴⁴, проте для

⁴¹ Галай А. Одиночне тримання в пенітенціарній системі України. *Сучасна пенітенціарна система. Виклики та рішення в умовах воєнного конфлікту*: матеріали проф. наук. конф. (м. Чернігів, 29 травня 2025 р.) / Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2025. С. 41-48. URL: https://pau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/07/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%A3%D0%9A%D0%A0_2-3.pdf.

⁴² ISO 31000:2018(en). Risk management — Guidelines. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/ru/#iso:std:iso:31000:ed-2:v1:en>.

⁴³ IEC 31010:2019(en,fr). Risk management — Risk assessment techniques. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iec:31010:ed-2:v1:en.fr>.

⁴⁴ ISO 37001:2025(en). Anti-bribery management systems — Requirements with guidance for use. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/ru/#iso:std:iso:37001:ed-2:v1:en>.

інспекторів з прав в'язнів вони мають застосовуватися зі значно спрощеним підходом.

Системне запобігання катуванням у виправних колоніях формується навколо *річного плану із запобігання катуванню та насильству*, який щороку розробляється і виконується кожною установою. За розроблення проєкту і виконання затвердженого плану відповідає саме інспектор з прав в'язнів.

Розроблення плану – щорічна процедура, яка має проводитися за один–два місяці до дати його ухвалення і полягає у вивченні контексту порушень прав людини в установі: 1) загальний опис суттєвих порушень прав в'язнів в Україні (за модерації та лідерства Управління прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту на основі практики роботи у році, що завершується); 2) аналіз інспектора щодо наголошених Управлінням прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаментом і регіональними відповідальними за права людини порушень на предмет актуальності для конкретної виправної колонії; 3) власний аналіз інспектора щодо наявних протягом року порушень прав засуджених у його установі (на основі скарг, проведених бесід і робочих зустрічей, повідомлень викривачів, результатів правозахисних моніторинрів та перевірок діяльності установи, інших випадків з практики роботи за попередній період).

Для того, щоб значна за обсягом робота із встановлення актуальних для втручання практик суттєвого порушення прав та випадків насильства не перевантажувала інспектора в період підготовки проєкту річного плану, до форм документів інспектора внесено ведення і *регулярне оновлення описів неприйнятних практик поводження з в'язнями в конкретній установі*. Саме цей опис, отриманий на основі річної практики перевірок і втручань інспектора з прав в'язнів, і є первинним переліком порушень перед визначенням тих, на які буде звернуто посилену увагу наступного року.

Зібрані дані з аналізу контексту порушень прав за попередній рік *оцінюються з позицій імовірності* (наскільки часто вони можуть виникати в установі) *та критичності/резонансності* (наскільки негативний вплив та розголос вони можуть спричинити щодо стану прав людини в конкретній установі). Адже деякі порушення прав (зокрема, з ознаками катування) можуть виникати зрідка, проте порушувати загальний стан дотримання прав в'язнів значно суттєвіше, ніж регулярні

дрібні порушення. Отже, інспектор визначає найбільш актуальні (пріоритетні) для конкретної установи ймовірні порушення прав, які мають бути внесені до річного плану, і протягом року мають бути вжиті заходи з їх усунення (мінімізації).

Важливо усвідомлювати: інспектор з прав в'язнів має щоденну насичену роботу і річний план із запобігання катуванням є лише одним з напрямів, до того ж план складають кожного року. Тому методичною порадою буде *щорічна робота з 3–7 найбільш негативно оціненими ймовірними порушеннями прав в'язнів* у кожній установі та прагненням системно викоринити їх за цей річний період. З тим, щоб на наступний рік після оновленого аналізу контексту і оцінки ризиків узяти в роботу наступні 3–7 порушень, тим самим забезпечуючи системність і послідовність запобігання катуванням.

Якість усунення порушень прав в'язнів визначається адекватно вжитими заходами (якими не можуть бути формальні вказівки щодо виконання вимог законодавства, лише конкретні системні заходи на різних рівнях за результатоморієнтованим підходом SMART), підібраними виконавцями (це не обов'язково має бути інспектор з прав в'язнів, його завдання – координація вжитих заходів), доказовістю планування та досягнення результатів.

Ще однією методичною рекомендацією щодо річного плану запобігання катуванням є *робота саме з випадками суттєвого порушення прав в'язнів, а не будь-якими іншими управлінськими, режимними, господарськими чи інфраструктурними недоліками*, які зазвичай описуються в недоліках за результатами перевірок установ ДКВС і добре знайомі кожному посадовцю в'язничної системи. Це суттєво інші порушення, і в більшості випадків вони жодним чином не стосуються катування, насильства чи інших суттєвих порушень прав. Тому інспектору з прав в'язнів важливо усвідомлювати саме свої сфери відповідальності та не копіювати плани за результатами різноманітних перевірок установи. Методичним вказівником у цьому напрямі мають слугувати міжнародні стандарти, а корисним бути опублікований у 2024 році Класифікатор прав в'язнів⁴⁵.

Для того, щоб посилити лідерство і локальну специфіку запобігання катуванням і насильству в установах ДКВС, *координацію складання і*

---

⁴⁵ Класифікатор прав в'язнів, їх порушень та запобігання катуванням (за міжнародними стандартами). Право на гідне поводження (дисципліна і покарання). URL: <https://surl.li/tgiyea>.

виконання планів покладено на регіональних відповідальних за права людини міжрегіональних управлінь з виконання кримінальних покарань. Так, річний план із запобігання катуванням та насильству затверджується начальником сектору з питань дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, МРУ (за відсутності сектору план затверджується посадовою особою за рішенням начальника МРУ, такою особою може бути уповноважена особа з дотримання прав в'язнів, його координуючий заступник або сам начальник міжрегіонального управління) після узгодження Департаментом (розглядається Управлінням дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту).

Звіт про виконання річного плану запобігання катуванням та насильству подається інспектором керівнику виправної колонії та у Департамент (для розгляду Управлінням дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту). У такому разі начальник установи оцінює ефективність роботи інспектора, а Управління – одночасно інспектора конкретної установи та координаційний вплив з боку регіонального відповідального за дотримання прав в'язнів.

Форма плану і звіту складаються згідно з прийнятими нормами діловодства.

Ще одним завданням цього напрямку роботи інспектора з прав в'язнів є **створення умов для викривання катувань та захист викривачів**. Оскільки цей функціонал (робота з викривачами катувань) є не лише завданням інспектора з прав в'язнів, а й усієї трирівневої моделі забезпечення прав засуджених і запобігання катуванням у системі ДКВС України, роль інспектора зводиться до таких кроків:

- 1) інформувати засуджених та персонал про єдину електронну пошту, що стосується повідомлень про катування vykryvay.katuvanna.dkvs@gmail.com та можливість бути захищеним у разі повідомлення про такі випадки;
- 2) бути готовим прийняти особисте повідомлення від викривача катувань (для цього у вимогах до облаштування кабінетів інспекторів передбачено встановлення робочого місця лише цієї посадової особи⁴⁶);
- 3) повідомляти на основі цієї інформації про випадки, що мають ознаки катування, керівнику Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту;

⁴⁶ Лист Департаменту з питань виконання кримінальних покарань від 05.11.2024 № 16680/5/2/15-24.

4) долучатись за дорученням Департаменту до контролю вжитих заходів щодо захисту викривачів катування.

Розширення кола підрозділів та інструментів правоохоронного спрямування (додаткові електронні канали повідомлення про порушення закону, підрозділи внутрішньої безпеки у системі ДКВС України) за загальним задумом не заперечує, а розширює можливості безпечного і конфіденційного повідомлення про випадки порушень прав та загрози катувань.

Інструменти захисту викривачів катування нині встановлені до засуджених Кримінально-виконавчим кодексом України. Це тимчасове тримання у безпечному місці (ізольоване тримання) та переведення з безпекових міркувань до іншого місця відбування покарання (на підставі статті 10 та ч. 2 статті 93 Кримінально-виконавчого кодексу України). Ці рішення приймаються відповідно начальником установи та комісіями органів ДКВС, самостійно впливати на такі рішення інспектор не може. Тому його завдання – дотримання конфіденційності інформації, негайно інформувати керівника Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, Департаменту, тримати в курсі справ стосовно вжитих за його ініціативи заходів безпеки щодо конкретного викривача.

Система захисту викривачів катування також задумувалась за аналогією з викривачами корупції, тому в Департаменті з питань виконання кримінальних покарань мають бути вжиті управлінські заходи із врегулювання системного, конфіденційного і результативного приймання інформації про випадки катувань, заохочення викривачів, а також вжиття в кожному випадку індивідуальних заходів безпеки щодо кожної особи, яка повідомляє про катування.

Зазначений функціонал за умови правильного застосування і функціонування трирівневої моделі захисту прав в'язнів дозволить, на думку розробників цієї управлінської інновації, значно знизити ризики катувань, інших суттєвих порушень прав людини у виправних колоніях. Інструментально ефективність роботи інспекторів з прав в'язнів доповнює система електронного документообігу, що є водночас прозорою (це дозволяє контролювати результативність інспекторів з Департаменту) та конфіденційною в частині чутливої інформації про засуджених та персонал.

Для цілісності змісту цих настанов варто зазначити, що в редакції наказу Департаменту з питань виконання кримінальних покарань про діяльність інспекторів від 29.09.2025 № 276 деякі завдання інспекторів з прав в'язнів уточнені, а також до наявного переліку додані такі завдання:

1) організація роботи із запитами стосовно справ, щодо яких відкрито провадження в Європейському суді з прав людини;

2) сприяння в підготовці матеріалів за зверненнями Державного бюро розслідувань у випадках проваджень або розслідувань стосовно службових осіб виправної колонії за фактами нелюдського, жорстокого поводження або такого, що принижує гідність засуджених;

3) участь у заходах підвищення професійного рівня з питань прав людини.

Основні функції інспектора з прав в'язнів

1

Супроводження першого етапу відбування покарання

1. Вживає системних заходів запобігання катуванням, жорстокому, нелюдському та принижуючому гідність поводженню із засудженими протягом всього періоду перебування в установах.
2. Бере участь у прийомі новоприбулих засуджених до виправної колонії з увімкненою боді-камерою (з дотриманням вимог приватності).

2

Розгляд звернень та скарг

1. Проводить індивідуальні та групові зустрічі із засудженими, отримує від них пояснення, вживає заходів щодо недопущення незаконного впливу на засуджених з боку персоналу виправної колонії та інших засуджених.
2. Здійснює прийом та, після їх реєстрації, розгляд скарг та звернень від засуджених щодо порушення їхніх прав. За відсутності ознак порушення основоположних прав і свобод та за принципом пріоритетності передає їх розгляд до іншого структурного підрозділу виправної колонії, одночасно ведучи окремий облік індивідуальних скарг засуджених та реагування на них виправною колонією.
3. З'ясовує причини звернень системних скаржників, осіб, які голодують та вчиняють самоушкодження, після з'ясування їхніх реальних мотивів доповідає начальнику виправної колонії, у Сектор МРУ / відповідальній особі.

Дивись далі

3

Участь у заходах, чутливих з позиції прав

1. Визначає за власним рішенням необхідність бути присутнім на заходах виправної колонії, що є чутливими з позиції прав людини. особисто не залучаючись до груп, які їх проводять, перебуває на них із ввімкненою боді-камерою. Веде облік таких заходів, до яких залучається.
2. Супроводжує моніторингові групи, які виявляють порушення прав засуджених на території установи, зокрема Національного превентивного механізму (НПМ), надає їм пояснення щодо питань, пов'язаних із забезпеченням прав засуджених.

4

Реагування на тілесні ушкодження та катування

1. Фіксує візуальні сліди тілесних ушкоджень на боді-камеру, ініціює медичну фіксацію виявлених тілесних ушкоджень. Зберігає відео і фото доказів порушень прав засуджених, повідомляє про такі випадки начальника виправної колонії та забезпечує їх передачу (за запитом) до Департаменту (на розгляд Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту) та Сектору МРУ / відповідальній особі, а про виявлені ознаки катування, додатково, начальника Управління дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту Департаменту, та діє згідно Алгоритму дій при виявленні жорстокого поводження, катування засуджених та осіб, узятих під варту.
2. Повідомляє начальника виправної колонії про виявлені порушення прав засуджених шляхом подання письмового рапорту. Після візування рапорту начальником виправної колонії забезпечує збереження його копії в окремій накопичувальній справі.
3. Готує комунікаційні матеріали, що стосуються його діяльності, зокрема щодо виявлення ознак катування, інших порушень прав засуджених, а також реагування на резонансні події, які набули розголосу в медіа.
4. Бере участь у службових розслідуваннях, що проводяться Департаментом або МРУ, щодо перевірки імовірних випадків катування, жорстокого, нелюдського, принижуючого гідність поводження, відсутності реагування чи документування тілесних ушкоджень, проводить службу перевірку таких обставин за дорученням МРУ або Департаменту.

Дивись далі

5

Додержання прав людини у дисциплінарних заходах

1. Бере участь у засіданнях дисциплінарної комісії з метою забезпечення дотримання прав засуджених, а також відповідності застосованих дисциплінарних стягнень.
2. У випадках застосування суворих дисциплінарних санкцій до засуджених, а також безпекових заходів виявляє і ініціює вирішення ситуацій, які можуть бути кваліфіковані міжнародними організаціями як одинокі тримання.

6

Річний план запобігання катувань, викривачі катувань

1. Розробляє і виконує річний план із запобігання катуванню та насильству на основі аналізу виявлених у попередньому плановому періоді матеріалів щодо порушень прав засуджених з урахуванням контексту діяльності виправної колонії. Для цього проводить аналіз скарг та звернень засуджених у виправній колонії та аналіз виявлених порушень. Подає річний звіт про виконання цього плану начальнику виправної колонії, начальнику Сектору МРУ / відповідальній особі.
2. Забезпечує інформування засуджених та персоналу про єдину електронну пошту повідомлення про катування yukyuvay.katuvanna.dkvs@gmail.com.

Дивись далі

**Інші завдання, додані редакцією наказу
№276 від 29.09.2025**

1. Організовує збір, опрацювання, формування відповіді на отримані виправною колонією запити щодо справ і осіб, відносно яких відкрито провадження в Європейському суді з прав людини.
2. Надає сприяння в підготовці матеріалів за зверненнями Державного бюро розслідувань у випадках проваджень або розслідувань стосовно службових осіб виправної колонії за фактами нелюдського, жорстокого поводження або такого, що принижує гідність засуджених.
3. Бере участь у заходах підвищення професійного рівня з питань прав людини, дотримання засад доброчесності, професійної етики, зберігає документи про підтвердження участі. У разі надходження вказівки про навчання (первинна професійна підготовка, підвищення кваліфікації, тренінги) обов'язково залучається до них.

Додаток

Алгоритм дій персоналу установи виконання покарань у разі виявлення у засудженого ув'язненого тілесних ушкоджень

Персонал установи

Медицинський працівник

Правоохоронні органи

Як отримати інформацію про фізичні ушкодження ув'язненого

первинний медичний огляд медичне обстеження протягом днів у КДПР профілактичний щорічний огляд амбулаторний прийом наказ № засуджений ув'язнений сам повідомити персоналу установи інші засуджені ув'язнені можуть повідомити адміністрації установи персонал установи може особисто дізнатися під час огляду перевірки перегляду камери відеоспостереження перед під час після роботи або навчання перед побаченнями тощо інші родичі контролюючі органи захисники

Дії одразу після отримання інформації

Негайно після виявлення тілесних ушкоджень отримання такої інформації у засудженого повідомити ЧПНУ ЧПНСІ та працівнику медичної частини який входить до складу оперативної групи та надати потерпілому першу медичну допомогу ЧПНУ ЧПНСІ забезпечити супровід засудженого ув'язненого до медичної частини установи для надання медичної допомоги У виправному центрі викликати швидку допомогу негайно повідомити прокурору про заподіяння в'язням тілесних ушкоджень службовими особами протягом годин повідомити Департаменту з питань виконання кримінальних покарань

Дивись далі

Огляд та надання медичної допомоги

У разі повідомлення медичним працівником про необхідність надання екстреної медичної допомоги

Свочасно викликати швидку допомогу та забезпечити цілодобовий нагляд за особою в закладі МОЗ

Одразу після прибуття засудженого до медичної частини

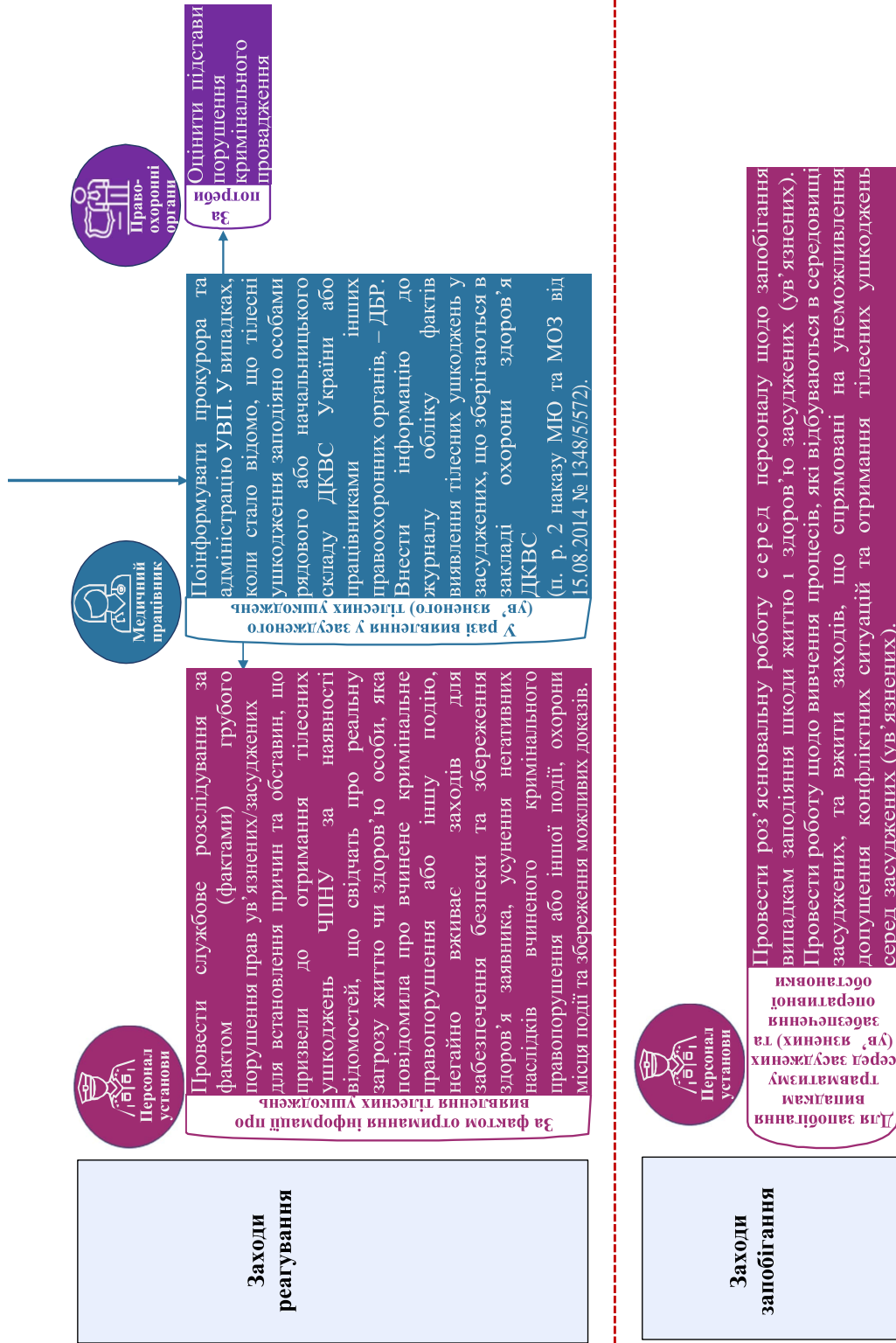
оглянути засудженого (ув'язненого), який отримав тілесні ушкодження;
оцінити стан здоров'я засудженого (ув'язненого);
негайно надати медичну допомогу;
забезпечити лікування та госпіталізацію в умовах стаціонару медичної частини;
вжити невідкладні заходи щодо надання екстреної медичної допомоги засудженому (ув'язненому).

Докумен - тування тілесних ушкоджень

Скласти довідку (карта первинної фіксації зовнішніх ушкоджень у ЦОЗ) у трьох примірниках, у якій детально зазначаються: відомості, що стосуються обставин отримання тілесних ушкоджень (у формі заяви, усного або письмового пояснення);
вичерпний опис медичних показників, що характеризують стан здоров'я засудженого, характер ушкоджень, їх розмір та розташування;
припущення медичного працівника, з огляду на відомості надані засудженим, медичні показники, а також обґрунтування їх співвідношення.
До довідки додаються фотографії наявних тілесних ушкоджень засудженого. Два примірники і довідки додаються до матеріалів особової справи та медичної карти амбулаторного хворого 025/о, третій примірник видається особисто засудженому (наказ МЮ від 29.10.2021 № 318-ОД) (п. 3 р. 2 наказу МЮ та МОЗ від 15.08.2014 № 1348/5/572).

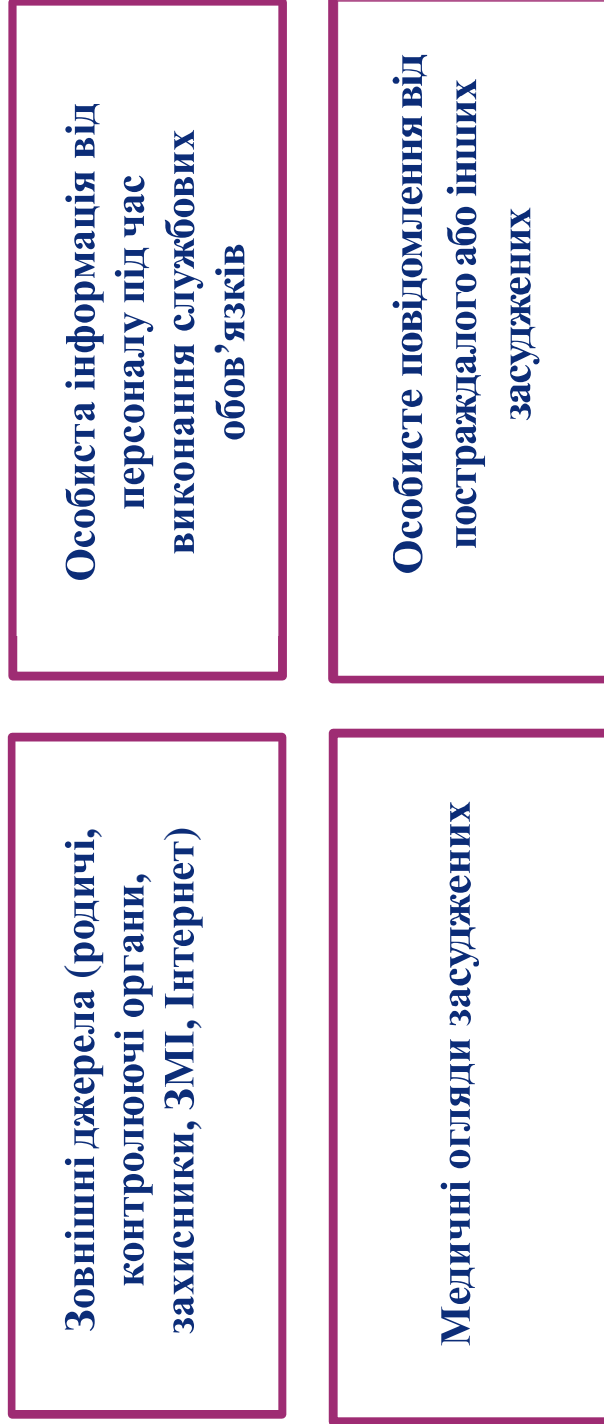
Дивись далі

Додаток 3

Алгоритм дій у разі виявлення жорстокого поводження катування засуджених та осіб, узятих під варту

ШЛЯХИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

ДІЇ ПЕРСОНАЛУ

<p>Надати допомогу</p>	<p>надати потерпілому медичну допомогу на місці, за потреби госпіталізувати до закладу МОЗ постановою КМУ від 21.11.2012 № 1122 наказ МЮ/ЦОЗ № 1348/5/572-2014</p>
<p>Повідомити про подію</p>	<p>повідомити про надзвичайну подію МРУ/Департаменту/ територіальному органу досудового розслідування наказ МЮ № 254/5-2017</p>
<p>Зафіксувати та зберегти докази</p>	<p>вжити заходи щодо збереження відеоінформації, записаної технічними засобами нагляду і контролю наказ МЮ № 2025/5-2018, наказ МЮ № 254/5-2017</p>
<p>Задokumentувати тілесні ушкодження</p>	<p>персоналу медичної частини здійснити фіксацію/документування отриманих ушкоджень, інформувати прокуратуру/Національну поліцію/ДБР наказ МЮ/ЦОЗ № 1348/5/572-2014</p>

Дивись далі

Вжити заходи безпеки

персоналу медичної частини здійснити фіксацію/документування отриманих ушкоджень, інформувати прокуратуру/Національну поліцію/ДБР
наказ МЮ/ЦОЗ № 1348/5/572-2014

Призначити службове розслідування

призначити/ініціювати проведення службового розслідування, за необхідності ініціювати питання про залучення до складу комісії представників Омбудсмана
наказ МЮ № 365/15-2015

Відсторонити посадових осіб

розглянути питання про відсторонення працівника/ів, стосовно яких проводиться службове розслідування, від виконання службових обов'язків на період його проведення
наказ МЮ № 365/15-2015

Запросити до відвідування

МРУ для об'єктивного висвітлення обставин може ініціювати візит до установи із залученням незалежних моніторів: представників Омбудсмана, спостережної комісії, правозахисних організацій

Дивись далі

Якщо встановлено провину, за результатами службового розслідування

прийняти рішення про притягнення винних до дисциплінарної відповідальності,
у разі продовження трудових відносин

наказ МЮ № 365/15-2015

передаги матеріали розслідування до прокуратури / Національної поліції / ДБР

наказ МЮ № 365/15-2015

Прокомунікувати

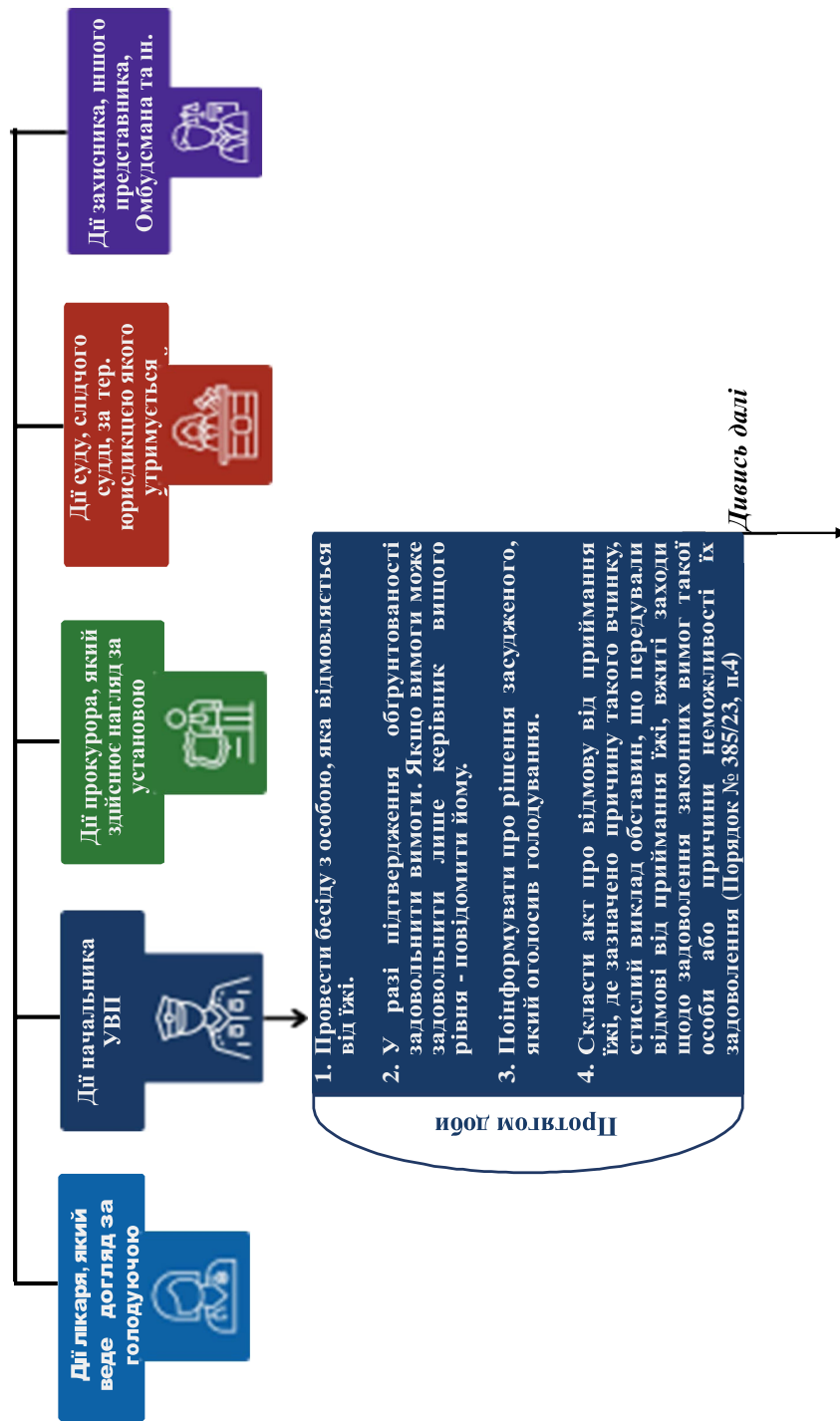
висвітлити на своїх офіційних ресурсах інформацію про результати службового розслідування

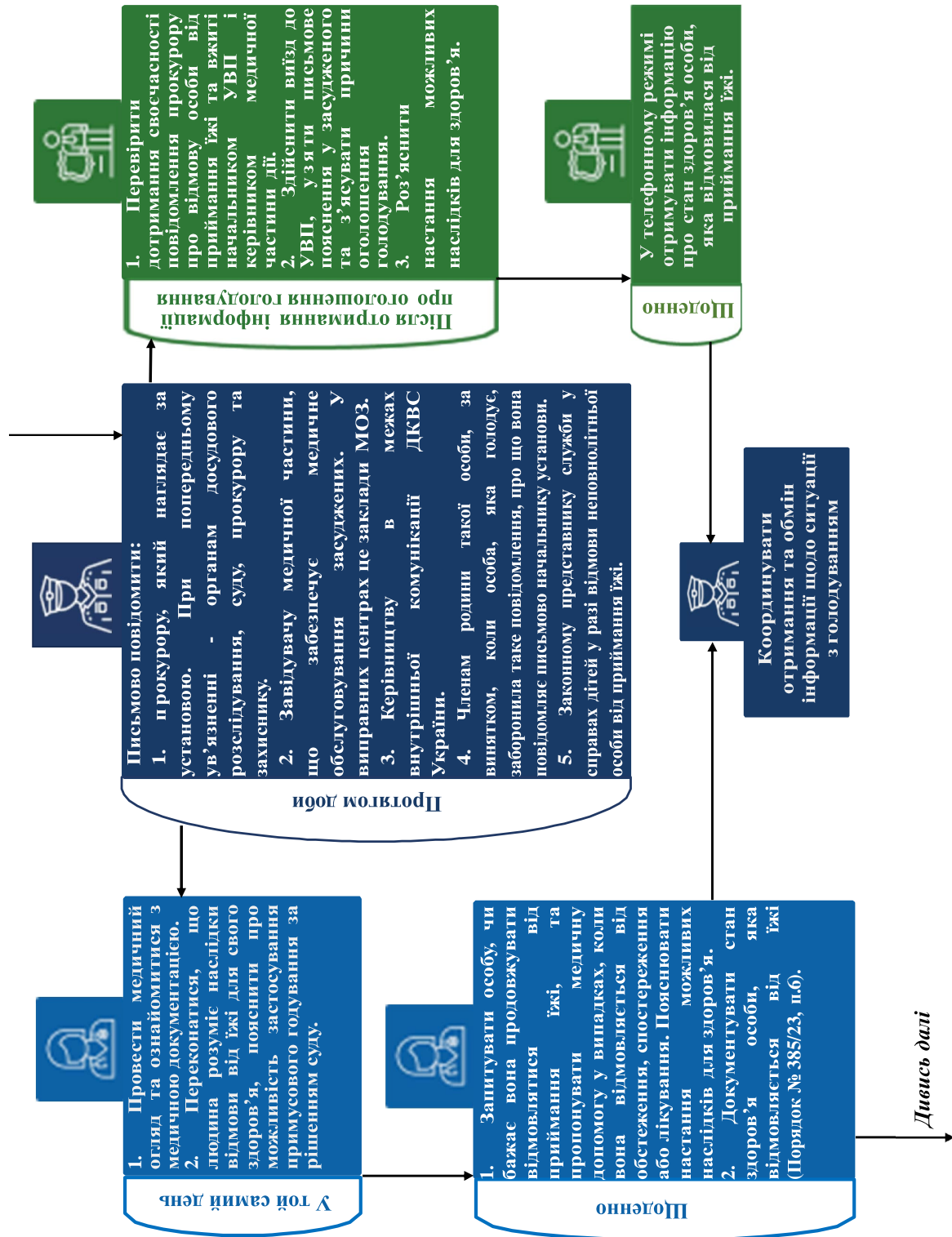
Усунути причини та умови

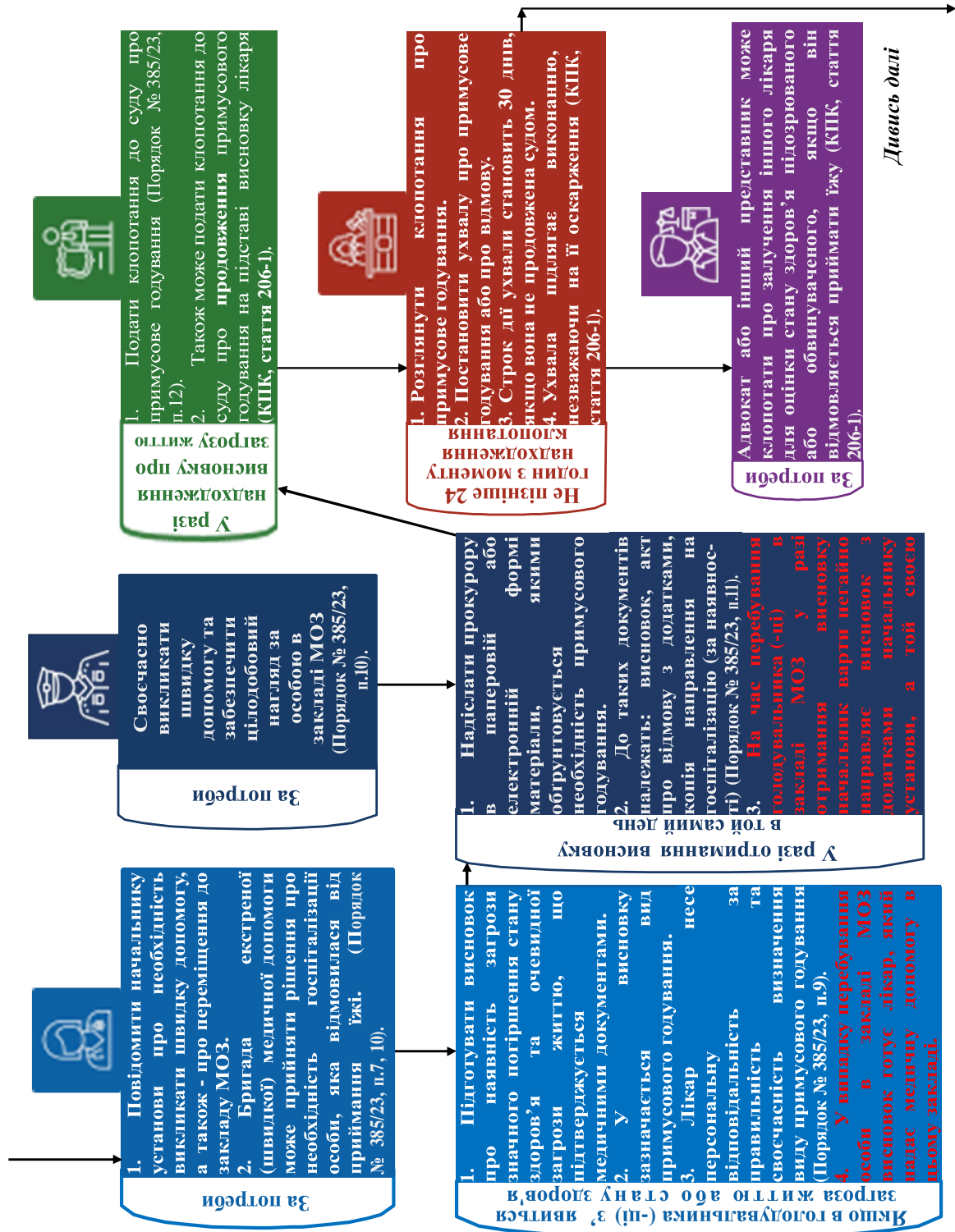
вжити заходи з усунення причин та умов, що сприяли допущенню надзвичайної події
(кадрові рішення стосовно персоналу, системні листи з корегуванням практики, зміни в
локальному плануванні, пропозиції щодо змін до нормативної бази тощо)

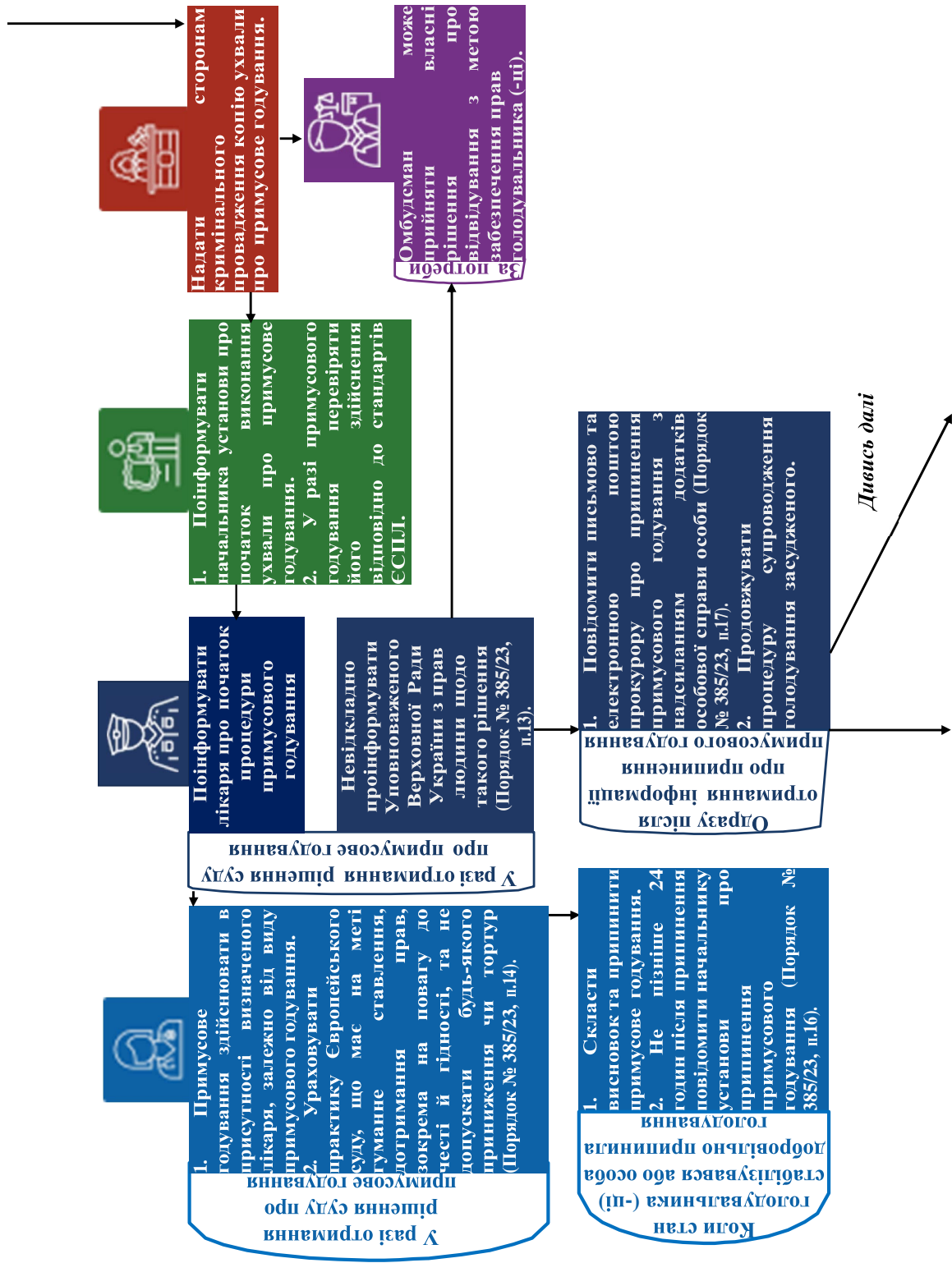
Додаток 4

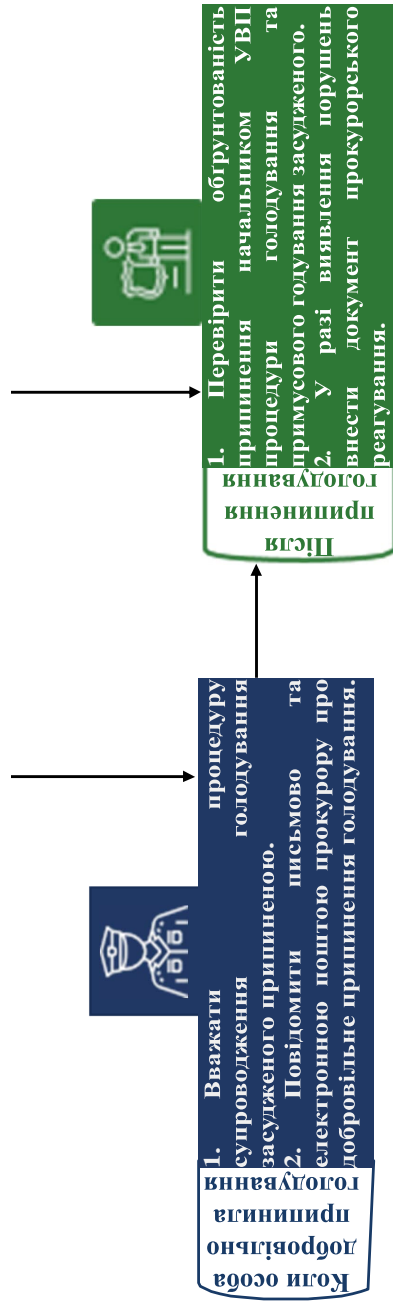
**Алгоритм примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту
Засуджений оголосив про відмову від приймання їжі (голодування)**

Процедура примусового годування завершена

НОРМАТИВНО-ІНСТРУКТИВНЕ ВИДАННЯ

Галай Андрій Олександрович,
Гречанюк Сергій Костянтинович

ВИКОРІНЕННЯ КАТУВАННЯ ПІД ЧАС ЧУТЛИВИХ З ПОЗИЦІЙ ПРАВ
В'ЯЗНІВ ПРОЦЕДУР РОБОТИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

*Управлінська настанова старшому інспектору
з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням*

Редактор літературний

Махотко О. П.

Комп'ютерна верстка і макетування

Чайковський Ю. О.

Підписано до друку 03.11.2025. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 4,12.
Тираж 100 пр. Зам. №148/25.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.

